

Az uzsora-jelenség kriminológiai elemzése
TDK dolgozat

Jelige: Sutherland

Tartalomjegyzék

I. Bevezető

Az uzsora mint összetett társadalmi jelenség

II. Az uzsora jelenségének évezredekbeágyazottsága/Régi idők uzsorása. Történeti áttekintés

A korai ókor

Görög-római éra

Vallási kitekintés

A középkori Európa

Az uzsora szabályozásának története Magyarországon. Az 1883. évi XXV. törvénycikk

III. Uzsorahelyzet a mai Magyarországon.

Az uzsora modern kontextusa. Három kutatás összefoglalója

IV. Az uzsorabűncselekmény jogi szabályozása a mai Magyarországon. Az uzsorabűncselekmény, az uzsorás szerződés és az uzsora kriminológiai fogalmának elhatárolása

Uzsora, uzsorás szerződés, uzsorabűncselekmény: dogmatikai elhatárolás és kísérlet az uzsora kriminológiai fogalmának meghatározására

V. Uzsora Hajdú-Bihar megyében. Saját empirikus kutatás bemutatása

Miért éppen Hajdú-Bihar megye?

Ügyirat kutatás a Debreceni Városi Ügyészségen. Húsz feljelentés sorsa

Egy újonnan észlelt elkövetési mód. A bankkártyával való visszaélés és az uzsora kapcsolatának bemutatása egy esettanulmányon keresztül

Hatósági megkérdések Hajdú-Bihar megyében

1. Miért nem jut el az uzsoraiügyek zöme a vádemelésig? Az alacsony nyomozási eredményesség okai

2. Mi rejtőzködik a hajdú-bihari uzsorahelyzet felszíne alatt? Az uzsora valódi kiterjedése és mélységei a hatóságok észlelete alapján

3. Az uzsora hatásának továbbgyűrűzése a társadalomban. Belső migráció és szükség szülte bűnözés

Az empirikus kutatás részleges összegzése

VI. Uzsora világszerte. Nemzetközi kitekintés

Szingapúri Köztársaság

Amerikai Egyesült Államok

VII. A dolgozat és a kutatás kiértékelése. Javaslatok a jogalkotó és a jogalkalmazó számára

A nyomozási eredményesség növelésének eszközei

A prevenció eszközei

Záró megjegyzések

Irodalomjegyzék

Az uzsora-jelenség kriminológiai elemzése. TDK dolgozat

I. Bevezető

Az uzsora mint összetett társadalmi jelenség

„Az uzsora megbuktatja a kereskedelmet, elrohasztja a javakat, megsemmisíti a vetést, tönkreteszi a mesterembereket, bemocskolja a lovagiasságot, eltiporja a nemességet, halált és éhínséget hoz, pusztulást és zavart okoz.”

Thomas Wilson, 1569¹

A történettudomány már a kora ókor óta számon tartja az aránytalanul nagy kamatra adott kölcsön jelenségét. A jelenség csak az uzsora (avagy osura, usura, usure, usury) néven mintegy kétezer éve ismeretes (myEtymology.com, 2008). Az uzsora markánsan először a Római Birodalom utolsó évszázadaiban, a colonus-rendszer és az óriási latifundiumok kialakításának idején, annak eszközeként jelent meg (The 1911 Classic Encyclopedia, 2011). Ebből a nézőpontból az uzsora már első dokumentációja óta a kiszolgáltatott rétegek kizsákmányolásának instrumentuma volt, és segítségével egy szinte minden eddiginél erőteljesebb függési rendszer alakult ki a feudalizmusban. Bár napjainkra a hűbériség már csak történelem, az uzsora jelensége végigkísérte az emberiséget egészen a legújabb korig. Az uzsora okozta problémák aktualitása hazánkban talán még sohasem volt akkora, mint most, a kétezres évek gazdasági világválsága idején. Miközben a tömeges elszegényedés és a munkanélküliség egyre nagyobb méreteket öltött, a bankok és hitelintézetek elérhetetlenekké válnak a kedvezőtlen kockázati profillal rendelkező rétegek számára (Béres & Lukács, 2008). A gazdasági folyamatok hatásaként leszakadozó rétegek potenciális klienseivé válnak a legszegényebbek korlátozott lehetőségeit kihasználó uzsorásnak. A jogtalanság talaján álló hitelező tisztességtelen üzlete azonban nem csupán eleve önmagában való rossz.

Az uzsora jelenségének megítéléséhez ugyanis nem elég pusztán a túlzó kamatok erkölcstelen és törvénybe ütköző jellegét vizsgálnunk. Elemezni kell az uzsorával együtt járó számos egyéb – jellemzően tényállásszerű – magatartást is. Az uzsora a szakirodalom eddigi megállapításai szerint gyakran jár együtt a zsarolással, a kintlévőségek erőszakos, önbíráskodást megvalósító behajtásával, a kényszermunkával, és nem utolsósorban a súlya és jellege miatt is elkülönítendő prostitúcióra kényszerítéssel (Béres & Lukács, 2008).

¹ Saját fordítás eredetiből: Thomas Wilson: A Discourse Upon Usury: By Way of Dialogue and Orations, for the Better Variety and More Delight of All Those That Shall Read This Treatise. (G. Bell and Sons Ltd., London, 1925)

Az uzsora véleményem szerint kapu lehet további bűncselekményekhez: a fentebb felsoroltakon túl köze lehet a kábítószer- és emberkereskedelemhez (különös tekintettel a leánykereskedelemre), jellegéből adódóan szorosan összefonódhat a jellegzetesen családi alapon létrejött szervezett bűnözéssel. Az uzsora nem csupán önálló jelenség, hanem egy eleve érvénytelen és erőteljesen kriminogén szerződés, aminek folyományaként további jogtalanságok valósulhatnak meg. Ezen káros hatása mellett két további okból is kiemelkedően fontosnak tartom az uzsora problematikájának vizsgálatát.

Egyrészt, az uzsora áldozatai jellemzően egy rendkívül széles körből: az eleve leghátrányosabb helyzetben lévő emberek rétegéből kerülnek ki (Fábián, Hüse & Szoboszlai 2008). Olyan személyek, akik pénzügyekben járatlanok, általában hitelképtelenek, és a saját és a térségük szociális, gazdasági adottságai miatt szükséghelyzetben nem kapnak jogszerű pénzügyi segítséget. Olyanok, akik a társadalom leginkább kirekesztett rétegébe tartoznak. Miután ezen áldozati kör sok tekintetben talán a legkiszolgáltatottabb, az őket kizsákmányoló parazita bűncselekményeket elkövetők tevékenysége a lehető legegyszerűbb.

Másrészt, mindenképpen vizsgálandó az ilyen típusú bűncselekmények esetén a látencia. Maga az illegitim érdekszövetség önmagában is ok lehet a hallgatásra. A szakirodalomban egyre elfogadottabb álláspont az, hogy az uzsorának kitett réteg számára a gazdasági krízishelyzetben az elszigeteltségéből adódóan sokszor az uzsorás az egyetlen megoldási lehetőség (Béres & Lukács, 2008)². A tisztességtelen hitelezőjét feladó adós a legközelebbi szükséghelyzetben már nem számíthat erre a lehetőségre sem, és ezzel elzárja maga elől az utolsó pénzforrást. Ekkor még nem beszéltünk azokról a potenciális retorziókról, jogellenes szankciókról, amelyeket a „spionok” és „besúgók” feljelentésükkel kockáztathatnak.

Ezért a hivatalos statisztika kevés útmutatást ad az uzsora tudományos elemzéséhez. A legutóbbi években 2008-ban és 2011-ben is terítékre került az Országgyűlésben az uzsoratevékenységgel szembeni hatékonyabb fellépés. Uzsorabűncselekmény néven a 2008-as T/6584. törvényjavaslat elfogadása óta nevesítve szankcionálja ezt a tevékenységet büntető kódex is (Büntető Törvénykönyv, 2009).

Álláspontom szerint összefoglalva elsősorban a) a gazdasági válság amplifikáló hatása, b) az áldozatok széles és legkiszolgáltatottabb helyzetű köre, c) az uzsora sokrétű kriminogén hatása, d) az ilyen jellegű bűncselekmények magas látenciája valamint e) a téma bűnügyi statisztika és szakirodalom terén található feldolgozatlansága indokolja e dolgozat létjogosultságát.

Dolgozatomban először vázolni kívánom az uzsora történeti hátterét (tekintetbe véve a korábbi

2 az ELTE Társadalomtudományi Karának munkatársai által szervezett nagy sikerű ismeretterjesztő játék, a Szociopoly is hasonló meggyőződést tükröz.

hazai jogszabályokat is), majd a közelmúltban készült kutatások nyomán feltárom az uzsora patológikus „örök visszatérését”, külön kitérve a sértetté váló személyek jellemző életkörülményeire. Ezek után a jelenlegi szabályozás bemutatásával tisztázom az uzsorabűncselekmény és az uzsorás szerződés közötti dogmatikai elhatárolást, illetve kísérletet teszek az uzsora kriminológiai fogalmának meghatározására. Az elméleti alapok lefektetése után ismertetem saját empirikus kutatásomat, mely ügyiratok tartalomelemzését valamint egy átfogó hatósági megkérdezést foglal magában. Az írásom végén egy nemzetközi kitekintés segítségével tágabb kontextusba helyezem dolgozatom tárgyát, az uzsorát, majd befejezésképpen összegzem kutatásom eredményét és megfogalmazom a prevencióra vonatkozó illetve a bűnüldözés hatékonyságának növelését célzó záró javaslataimat.

II. Az uzsora jelenségének évezredes beágyazottsága/Régi idők uzsorása. Történeti áttekintés

„Azok, akik uzsorát habzsolnak, nem kelnek fel, hacsak nem úgy, ahogy az, aki a Gonosz érintésével örületbe taszított. Ez azért van így, mert azt mondják: „A kereskedelem olyan, mint az uzsora.” De Allah megengedte a kereskedelmet, ám megtiltotta az uzsorát. Azok, akik midőn Uruktól útmutatást kaptak, elállnak, megbocsáttatnak a múltért; az ő ügyük Isten ítéletére marad; de azok, akik megismétlik a vétet, a Tűz társai: abban maradnak meg örökké.”

Korán: (2:275), Juszuf Ali -féle fordítás

A korai ókor

Az uzsora már történetének kezdete óta szorosan összefonódik az egyszerű kölcsön fogalmával. Magyar köznyelvi megnevezése – uzsorakölcsön – is jól tükrözi ezt a tényt. Az uzsora öseként egyértelműen a kölcsönt kell megjelölnünk, hiszen a kettő közötti látszólag apró, ám fontos különbség a kamat aránytalanságában, az uzsorás kölcsönszerződés eredendő tisztességtelenségében és a behajtás módjaiban van.

A kölcsön intézményét legalább i. e. 5000 óta ismeri az emberiség. Az ókor olyan nagy keleti birodalmaiban, mint Mezopotámia, a Hatti Birodalom, Fönícia vagy épp Egyiptom a kölcsön legalitását törvénybe iktatták, a kamat jogszerű és államilag szabályozott volt (Johnson, 1987). Már a valaha talált legrégebbi jogi kódexek egyike, Hammurapi törvényoszlopa is rögzíti a túlzott kamatok kivetésének tilalmát. Nem feltétlenül pénzkölcsönre kell azonban gondolnunk: az írásos emlékek alapján főként étel, állat, munkaeszköz és vetőmag, árukölcsön volt szokásban. A sumér és a görög nyelvben is a kamat a tehen szóra vezethető vissza, amely szintén az ősi árukölcsönre utal:

a kölcsönadott tehén után a kihordott és felnevelt borjakat is át kellett adni.

A kölcsön Mezopotámiában a korai dinasztikus korszak végén, i. e. 2400 környékére uzsorává fajult (Graeber, 2011). A kereskedők és hivatalnokok uzsorakölcsöneitől eladósodó parasztok földjei, feleségei, gyerekei és sokszor az adósok maguk is a kölcsönző tulajdonába, szolgaságába kerültek. A sumér és babiloni királyok a tömeges eladósodás komoly társadalmi krízisével néztek szembe, amelyet időről időre általános felszabadításokkal orvosoltak. A világtörténelemben a sumér amargi szó az első írásos emlékekben őrzött kifejezése a szabadság szónak, eredeti jelentése: „anyához visszatérés”, miután épp ezt jelentette a felszabadított adósrabszolgák tömegeinek. Úgy tűnik, a hitel és az uzsora intézménye még a pénz megjelenését is megelőzte.

Görög-római éra

A sumérokkal kapcsolatban bemutatott tömeges eladósodás hasonló módon zajlott le az ókori görögöknél. Már Platón és Arisztotelész is elítélte az aránytalanul nagy kamatra adott kölcsönöket. Arisztotelész filozófiája szerint a pénz kizárólag a csere közvetítésének eszköze, az uzsora pedig visszaélés. Uzsora-felfogása egészen Kálvinig érezteti majd hatását. A pénz "a cserekereskedés céljára keletkezett, – írja – s lám az uzsora mégis őt magát szaporítja. Innen ered az uzsora görög neve is, ami azt jelenti, hogy *magzat*, a megszületett kicsinyek rendesen ugyanis hasonlítanak az őket létrehozó lényekhez, márpedig az uzsora mi egyéb, mint mikor a pénz megfiadzik." „...ez a gazdálkodási mód valamennyi közül a legtermészetellenesebb (Bodai, n. a.)”. Görögországban a szolóni szeiszaktheia, avagy a terhek lerázása volt a kamatos pénzből eredő tömeges eladósodásra adott válasz, amely lényegében megegyezik az ókori Mezopotámia uralkodóinak intézkedéseivel.

Az uzsora kifejezés a történelemben először a rómaiaknál jelent meg, s eredeti értelmében – mely nem több, mint az *ūsūra*³, azaz kamat – már a tizenkét táblás törvényekben is szabályozták (myEtymology.com, 2008). A Római Birodalomban a hitelezés intézményének nagy szabadsága volt: a kamatot és mértékét magánviszonyokban rendezték, azt törvény nem szabályozta, így nem volt ritka a magas, akár huszonnégy, harminchat, negyvennyolc százalékos kamat sem.⁴ Ezt a kamatot egy hónapra kellett érteni. Nem meglepő, hogy Marcus Tullius Cicero és Lucius Annaeus Seneca is elítélte az igazságtalanul magas kamatra adott uzsorakölcsönt (O'Brien, 1920; Russel, 2007).

A középosztály hitelezői tevékenységének a 3. századra történő megszűnésével a legmagasabb

3 Az usuria, avagy a kamatra kölcsönadás szó gyökere is a latin *ūsūra*, avagy kamat szó. Az *ūsūra* eredetét tekintve az *ūsus*, azaz használat főnévből és/vagy az *ūtōr*, *ūtī*, *ūsus* sum igéből ered (myEtymology.com, 2008).
<http://www.myetymology.com/latin/usuria.html>

4 A rómaiak általában tizenkettővel osztható kamatot határoztak meg.

vagyoni osztály képviselői rendkívül előnyös pozícióba kerültek. A colonus-rendszer és a latifundiumok kialakítása – melyeket már bevezetőben is említettem – nagyjából erre az időszakra tehető, ahogy az uzsora szó mai értelmének kialakulása is. A Római Birodalom utolsó évszázadaiban az uzsora elleni egyetlen elutasító intézkedést a korai keresztény egyház valósította meg akkor, amikor 325-ös niceai zsinatán megtiltotta papjainak, hogy uzsorás ügyletekbe bonyolódjanak (Percival, 1900).

Vallási kitekintés

Már az Ótestamentum is megfogalmazott tiltást az uzsora ellen. A Tóra engedélyezi ugyan az idegenekre kirótt kamatot, de elítéli a testvéreknek nyújtott bármilyen, hasznot hajtó kölcsönt és a szegényeknek nyújtott, kamatra adott pénzt⁵ (King James Bible Online, 2012).

A Korán – ahogy az a fent idézett Al-Baquarah (A tehén) szúrából is kitűnik – nagyban engedő a kereskedelemmel kapcsolatban (végtére maga Mohamed is kereskedő volt), azonban elzárkózik az uzsorától. Vashishta ókori hindu jogalkotó, a „böles látnok” törvényei alapján jó ideig a brahman és ksatrija kasztok számára is tilalmas volt a kamatra való pénzkölcsönzés (Bühler, 1879). Később jóval engedőbb lett a szabályozás, és már csak az igazságtalanul magas kamatot tiltotta. A Vashishta jogalkotásának idejéből, nagyjából i. e. 5. századból származó buddhista írásként is szankcióval sújtják a hitelező tevékenységet: ezek szerint egy uzsorás sem szabadulhat az Élet Kerekéből, azaz abból az örök reinkarnációs körforgásból, melyből kikerülni minden lélek legvégső célja (Bodhi, 2012).

A középkori Európa

Az uzsorát – értve ez alatt azonban minden kamatszedést vagy pénzváltó tevékenységet – végül hivatalosan és általánosan az 1179-ben kezdődött III. lateráni zsinat tiltotta be. A zsinat 25. kánonja értelmében III. Sándor pápa és a háromszázkét egybegyűlt püspök úgy határozott, hogy aki uzsorázik, az sem a szentségeket nem veheti magához, sem keresztény temetésben nem részesülhet, tehát az uzsorát ekkor de facto kiközösítéssel (excommunicatio) fenyegették (Czakó, 2009). Innentől kezdve keresztény hívő uzsorával – lelki üdve kockáztatása nélkül – nem foglalkozhatott, a kamatszedés mercatura illicita, tiltott kereskedelem lett.

Kézenfekvő, hogy ezt az erős vallási tiltást követően a hitelezői tevékenység a keresztények

⁵ Exodus 22:25, Leviticus 25:36, Leviticus 25:37, Deuteronomium 23:19, Deuteronomium 23:20, Ezékiel 18:17

körében visszaszorult. Az ennek nyomán támadt „keresletet” jellemzően a nem keresztény népcsoportok elégitették ki, különös tekintettel a zsidóságra. Bár a keresztény egyház megveti az uzsorát, léte állami szinten támogatott maradt. Több országban társul ez az adóbeszedés zsidók vagy „mórok” számára való „kiadásával”. Aquinói Szent Tamás, a skolasztikus filozófia mestere kifejti, hogy a zsidóság Jézus elleni bűne miatti osztályrésze a szolgaság. A fejedelmek zsidó szolgáltnak engedhetik a pénzüzetet és az uzsorát, ám miután a zsidók szolgák és a fejedelem tulajdonai, az uralkodónak joga van a zsidók vagyonához. Különösen joga van a fejedelemnek a vagyonhoz azért, mert az a kánon szerint törvénytelen módon, az isteni joggal ellentétesen keletkezett. Az „angyali doktor” fejtegetését alátámaszthatták a III. Ince által 1215-ben összehívott IV. lateráni zsinat megállapításai is, miszerint a magas zsidó kamat megtérítendő az adósnak (Kecskeméti, 1927).

A zsidók „kirablásához” a keresztény uralkodók tehát vallási igazolást is kaptak, s a „tolvajtól lopni...” etikailag megkérdőjelezhető elve alapján rendszeresen megsarcolták a zsidóságot. Bár számukra tiltva volt a kamatszedés, a tiltott uzsora engedésével majd annak a vallási törvényteleniségre hivatkozó elkobzásával tulajdonképpen megkerülték az uzsoratilalmat, és egy erkölcsi kiskaput találva szedték be annak hasznait. A „skolasztika fejedelmének” általánosan elterjedt nézete szerint elég volt a zsidóknak annyit meghagyni, hogy éppen eltengődjenek⁶ (Kozma & Csanádi, 2008).

Míg sok uralkodó a Corpus Juris Canonice hivatkozva élt ezzel a gyakorlattal, a vagyoneklobzás sokszor zsidók megölésével vagy erőszakos megkeresztelésével járt. Olyan uralkodók jártak el így, mint IV. Henrik, az első Lancaster-király, IV. (Szép) Fülöp francia király és II. Frigyes német-római császár és szicíliai király (Fejér, 1999). A leírtakból az a következtetés is adódhat, hogy mind a vérvád első megjelenésében⁷ (Kraus, 2004), mind a zsidóság elleni tömeges és erőszakos cselekményekben szerepe volt annak, hogy a nép – az egyház hathatós befolyásolásának is köszönhetően – csak a gyűlölt uzsorást és adószedőt látta a zsidóságban.

Mindezek ellenére, a hitelezés és zálogkölcsonzés a lombard zsidók bankalapításai után széles körben elterjedt Itáliában, majd később egész Európában is (Szekeres, 2009). A pénzváltás és a kölcsön a korabeli gazdaság piaci fejlődése miatt lassan megtűrt, s később hétköznapi ügyletek lettek. Az ezt követő évszázadokban az egyház egyre engedékenyebben viszonyult ezen

6 A Teológia foglalata (Summa Theologiae) című fő művében felteszi a kérdést: *„Bűn-e elfogadni kamatot a kölcsönért?”* A kérdésre így válaszol: *„Feleletül azt kell mondani: kamatot szedni magában véve igazságtalan, mert itt olyasmi kerül áruba, ami nincs. Ennélfogva itt nyilván egyenlőtlenség támad, s ez ellenére jár az igazságosságnak.”* Ez a történelemben visszatérő csereigazságosság elvét deklarálja. És hogy ez alapján milyen törvényeket alkottak a középkorban az uzsorával kapcsolatban? Íme két rövid példa: *„A pénz csak fizetőeszközként használható fel, tehát a hívők nem fizetnek kamatot. Kamatra kölcsönözni bűn”. „Aki kamatot szed, sújtsa azt királyi átok, aki ismételten kamatot szed, taszítsa ki magából az egyház, és vettessék börtönbe.”*

7 1144, Norwich.

tevékenységekhez és ezzel párhuzamosan a világi hatalom szekuláris kérdésekben – amilyen például a gazdaság szabályozása is – egyre inkább fölénybe került a vallásos dogmákkal szemben. Míg a legális hitelezés széles körben elterjedt és egyre szabályozottabb állami keretek közé terelődött, az uzsora kínálata megmaradt azok számára, akik nem tudtak a törvényes hitelezőkre, a rokonaikra, vagy az egyéb kapcsolatokra támaszkodni, s ilyen módon alternatíva nélkül maradtak. A modern korra az uzsora a szegények bankjává lett.

Az uzsora szabályozásának története Magyarországon. Az 1883. évi XXV. törvénycikk

A középkor idején a kánonjog univerzalizálásából fakadóan az uzsora megítélése hazánkban sem volt eltérő. A későbbi korok kodifikációjából két fontosabb elemet érdemes megemlíteni.

Az első a Tripartitum, amelyben a záloghitel kapcsán olvashatunk egy korabeli gyakorlatról. E szerint a záloghitelezőknél elterjedt szokás lett a követelés szándékos be nem hajtása, és az így történő tulajdonszerzés. A joggal való visszaélés klasszikus eseteként így a zálogot jóval áron alul, és akár a jobbágy kisebb-nagyobb törlesztése mellett szerezhette be az elmés zálogos. Erre vonatkozóan a Hármaskönyv a következőképpen rendelkezik: "az olyan uzsorás, ki a pénzt fölvenni, s a nála levő zálogos javakat és jószágokat visszabocsátani vonakodnék: országos törvényünk erejénél fogva, ellenfelével szemben azonnal annyi pénznek megfizetésében lesz marasztalendő, a mennyiért neki a jószágok zálogba adva valának". Ilyen módon a záloghitelező uzsorásnak már nem érte meg a pénzt visszautasítani s a javakat megtartani. Különösen fontos a Hármaskönyvben is említett gyakorlat azért, mert napjainkban is bevett eszköze a törlesztés hátráltatása az uzsorás haszonszerzésnek.

Az uzsorával kapcsolatos hazai törvényhozás mérföldköve az 1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről. A törvénycikk fő tényállása szerint:

„I. § A ki másnak szorultságát, könnyelműségét vagy tapasztalatlanságát felhasználva, olyan kikötések mellett hitelez vagy ad fizetési halasztást, melyek a neki vagy egy harmadiknak engedett tulságos mérvű vagyoni előnyök által az adósnak, vagy a kezesnek anyagi romlását előidézni vagy fokozni alkalmasok; vagy oly mérvűek, hogy az eset körülményeihez képest, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közt szembeötlő aránytalanság mutatkozik: az uzsora vétségét követi el...” (Ezer Év, 2012)

Figyelemre méltó, hogy a szabályozás külön kiemeli a sértetti oldalon megjelenő hátrányos

adottságokat, amelyek az elkövetői oldalon az erőfölény alapjaként jelennek meg. A törvénycikk az uzsora vétségének kétféle alapesetét fogalmazza meg. Uzsora lehet az a hitelezés vagy fizetési halasztás, amely a) a sértett anyagi romlását okozza, a hitelezőnek vagy harmadik személynek pedig „tulságos mérvű” előnyt biztosít vagy b) a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között szembeötlő aránytalanságot hoz létre. A törvénycikk nem szabta meg pontosan, mi lehet az aránytalanul nagy előny, de negatív ismérvként megjegyzi, hogy a 8%-ot meg nem haladó valós érték után adott kamat nem vonható e tényállás alá⁸. Az uzsora ügyében magánindítványra jártak el, amelyet a sértett fél, illetve annak közeli hozzátartozói tehettek⁹.

Az uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló törvénycikk számos minősítő körülményt is felsorol. Ezek között szerepel a) az uzsorát elleplező aktív hivatali vesztegetés, b) az uzsora előnyeinek színlelt ügyletként vagy váltóval való szerzése, c) az eskü alatt, vagy becsületre történő lekötés d) az üzletszerűség és végül e) a – tíz éven belüli – bűnismétlés¹⁰. Nem kérdéses, hogy itt már az alapesetben meghatározott egy hónaptól hat hónapig terjedő fogházbüntetésnél jóval nagyobb, akár két évig is terjedő szabadságvesztés és mértékrendekkel nagyobb pénzbüntetés is kiszabható. Míg az uzsora alapeseteinél ez csak lehetőség¹¹, minősített elkövetésnél már kötelező a hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése is mint mellékbüntetés. Ezen felül az uzsora minősített esetének elkövetője ellen a bíróság kiutasítást is elrendelhetett. A minősített eset rendelkezései vonatkoztak azokra is, akik uzsorás követelést szereztek meg és ruháztak át, illetve azokra is, akik annak előnyeit maguk érvényesítették¹², illetőleg azokra is, akik zálog üzlettulajdonosként a jogszabályban megállapított díjknál olyan módon szedtek, követeltek többet, hogy az körülményeire tekintettel, tartalmilag az uzsora vétségét valósította meg.

Ha az adott ügyletet a bíróság uzsora vétségének ítélte, az ügylet semmisnek minősült. A semmisség jogkövetkezményeit a törvénycikk úgy rendezte, hogy a hitelező által valóságosan hitelezett érték a hitelezőt, míg az ezen felül a hitelezőnek juttatott vagyoni előny és annak a teljesítéstől számított 6%-os kamatai az adóst illették meg. Amennyiben ez utóbbi összeget az uzsorás magánindítvány fennforgása esetén a sértett félnek vagy annak jogutódjának megtérítette, úgy e jóvátétellel kvázi tevékeny megbánásként mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól.

Különösen érdekesnek találtam a törvénycikk következő rendelkezését. Ezen paragrafus alapján az igazságügy-miniszter indokolt esetben kivételesen az uzsora hivatalból való üldözését is elrendelhetette.:

8 1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről, I. fejezet 4. §

9 1883. évi XXV. tc., I. fejezet 9. §

10 1883. évi XXV. tc., I. fejezet 2. §

11 1883. évi XXV. tc., I. fejezet 1. § második mondat

12 1883. évi XXV. tc., I. fejezet 3. §

„10. § Ha egyes községekben, vagy vidékeken az elszegényedés általánosan mutatkozik, és gyanuok merülnek fel az iránt, hogy azt az elharapódzott uzsora okozza, vagy más jelek az uzsora elharapódzására mutatnak, a közigazgatási bizottság az ügyállást megvizsgálhatja, s ha a gyanut alaposnak találja, az igazságügyministerhez indokolt felterjesztést intéz, ki annak alapján az eljárást hivatalból elrendelheti.

(...)” (Ezer Év, 2012)

Az 1883. évi XXV. törvénycikkben szabályozták a kocsmai hitel intézményét is, amelynek mondhatni egyenes ági leszármazottja napjaink kisközértjében a kockás füzet – az uzsora és a bolti hitel összefüggését dolgozatom második felében fejtem ki bővebben (Ezer Év, 2012).

E rövid történeti áttekintéssel talán sikerült szemléltetnem: nincs új a nap alatt, és ez az uzsorával sincs másképp. Most, hogy e dolgozat tárgyának egy vertikális, a múltból a jövő felé mutató ívét felrajzoltam, a kérdés horizontális oldala felé fordulok: hogy néz ki napjaink uzsorája? Milyen gazdasági és társadalmi körülmények jellemzik azt a közeget, ahol napjaink Magyarországon ez a jelenség feltűnik? Mennyiben köthető a „kamatos pénz” társadalmunk egy specifikus csoportjához? Főként ezekre a kérdésekre kísérlek meg választ adni a következő részben.

III. Uzsorahelyzet a mai Magyarországon.

„No és mit gondolsz az uzsoráról? – Mit gondolsz a gyilkosságról?”

Marcus Porcius Cato, De Re Rustica

A rendszerváltás óta számos tanulmány jelent meg hazánkban az uzsora jelenség tágabb tárgykörében. Ezen kutatások egy része csak mellékesen foglalkozott a témával – például a szegény családok megélhetési stratégiáinak vizsgálatával összefüggésben (Messing & Molnár, 2011). Az uzsora jelensége a kétezres évek elejére a tudományos diskurzusban és a köztudatban is előtérbe került. Mostanában különösen nagy figyelem övezte az uzsorát a telepszerű körülmények között élők helyzetével és az ingatlanmaffia áldozataival kapcsolatban¹³. Az ezredfordulóra a köztudatban már erőteljesen összefonódott az uzsora és a cigányság mint jellemző sértetti és egyben elkövetői

¹³ A köztudat szintjén elég itt akár csak a budafoki négy gyermekes anya, Tauzin Krisztina hírhedt ügyére, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tornádaska polgármesterének és családjának uzsorabotrányára vagy a drávapiski polgármester, Mali Zoltán hírveréseire gondolnunk.

csoport. Igaz-e a vélekedés, miszerint túlnyomórészt a cigány kisebbséget érinti az uzsora? Ezzel a kérdéssel foglalkozott a közelmúltban megjelent tudományos értekezés is (Messing & Molnár, 2011).

Bár az uzsora jelenségét hazánkban eddig nem tártá fel reprezentatív felméréseken alapuló empirikus kutatás, a kétezres években számos, az uzsorát vizsgáló terepmunka valósult meg, köztük olyan egyidejűleg több településen elvégzett, százas nagyságrendű interjúkat tartalmazó tudományos vállalkozás is, amelynek eredményei a mai magyar uzsorahelyzet megértéséhez jelentősen hozzájárulnak. Elsősorban az Országos Bünmegelőzési Bizottság (a továbbiakban: OBmB) megbízásából 2006-ban végzett kutatásra (Fábián et al., 2004) gondolok, de hasonlóan hasznos kvantitatív kutatás az Autonómia Alapítvány vezetésével, az EQUAL program keretében a Csereháton lebonyolított 2005-ös és 2008-as kérdőíves adatfelvétele (Béres & Lukács, 2008) és az OTKA 67898. számú 2010-es kutatása (Messing & Molnár, 2010) is. Míg a csereháti adatfelvételek célja – dióhéjban – a térség falvaiban élő roma háztartások jövedelmi viszonyainak, fogyasztási szokásainak, munkaerő-piaci helyzetének és lakáskörülményeinek a felmérése volt, az Igazságügyi Minisztérium által is támogatott 2006-os kutatás kifejezetten a telepszerű körülmények között élő cigány családokat, illetve közösséget érintő uzsorahitelek, avagy az úgynevezett „kamatos pénz” jellegzetességeinek feltárására irányult. Az OTKA-kutatás egy volt baranyai bányász- és egy egykori borsodi iparváros összehasonlításában kifejezetten az uzsorának a cigányság körében elterjedt formáit vizsgálta, annak ellenére, hogy elsősorban a szegények megélhetési stratégiáival foglalkozott.

Mind a módszertan, mind a feltett kérdések relevanciája, mind a válaszok hitelessége arra kötelez, hogy a három kutatás eredményét és következtetéseit közösen értelmezzem, ennek megfelelően e szociológiai írások a kriminológia szempontjából érdekes megállapításait együtt mutatom be.

Az uzsora modern kontextusa. Három kutatás összefoglalója

Amit mindenképpen le kell szögeznünk, hogy a kutatások zömében – Nyíregyháza kivételével – városnál kisebb, vagy kisváros-szerű környezetben készültek, így kifejezetten a vidéken előforduló, azon belül is jellemzően a lakosság telepszerű körülmények között élő, legszegényebb tagjait érintő uzsora vizsgálatára alkalmasak. Mindegyik kutatás legalább száz interjú elkészítésével vagy kérdőív kitöltetésével készült, azonban egyik munka mintájának elemszáma sem éri el a reprezentativitás megállapításához szükséges mennyiséget, tehát egyik sem reprezentatív. E kiváló kutatások hiányossága, hogy bár az uzsora áldozatait több ízben – például a fókuszcsoportos és a hólabda módszerrel dolgozó kutatásoknál is – sikerült meginterjúvolni aktívan uzsorával foglalkozó

személyt, a „dolgozó” uzsorást egyiknek sem sikerült megszólaltatnia¹⁴¹⁵.

Kezdjük is a legkomolyabb észrevétellel. A kutatások fókuszában lévő személyek és háztartások jellemzően folyamatosan és visszatérően költségvetési deficitől szenvednek. A napi gazdálkodás sokszor kényes, könnyen megbillenthető egyensúlyi helyzetben van. Ezen háztartások költségvetését rendkívül instabil állapot jellemzi, amelyben bizonyos események hatására sajnos rövid időn belül van igény a szükségleteket fedező pénzösszegre. Lehet ez a) egy váratlanul jött krízishelyzet – például súlyos betegség (az elengedhetetlen gyógyszerek, orvosi kezelések magas ára miatt¹⁶), természeti csapás okozta kár, baleset –, b) komolyabb családi ünnep – mint egy esküvő (s a vele járó lakodalom), egy keresztelő vagy akár egy börtönből történő szabadulás, de a temetést is ide sorolhatjuk az illő eltemettetés magas költségei miatt¹⁷ –, de c) a kenyérkereső elbocsátása, halála, rokkantsága vagy bebörtönzése folytán munkából történő kiesése is könnyen és tartósan felboríthatja a közösség legalapvetőbb szociális biztonságát. A gazdasági krízishelyzettel váratlanul szembekerülő háztartásoknak hirtelen pénzre van szükségük. A krízishelyzet rövid távú orvoslását a többség (70,1%) – mint az várható – kölcsönkérési lehetőség keresésével kezdi. Az 2006-os ObmB kutatás alapján a kölcsönkérők 11,7%-a az uzsora, avagy a „kamatos pénz” lehetőségével él. Ez az arány azonban csalóka: a négy vizsgált település közül éppen Tiszavasvárin mérték a legalacsonyabb, 4,5%-os érintettséget, holott a területen dolgozó szociális szakemberek pont ebben a faluban jelezték a legkiterjedtebb uzsorás tevékenységet. Ezzel is szeretném szemléltetni, hogy az uzsora esetében a magas látencia miatt hiteles adat alig áll a rendelkezésre.

A kutatások eredményei jelzik, hogy az uzsorakölcsön felvételének oka nem csak az anyagi javak szűkössége, hanem a szolidaritást jelentő kapcsolati háló hiánya is. A társadalmi dezorganizáció nyilvánvaló romboló hatását bizonyítja az is, hogy a kölcsönre szorulóknak nem igen számíthatnak a családi, baráti és ismeretségi körön belüli segítségre. Természetesen mérlegelnünk kell azt is, hogy az esetek nagy részében az uzsorakölcsönhöz folyamodók közvetlen környezetében úgyszintén a fent vázolt anyagi helyzet a jellemző.

Természetesen hiba lenne azt gondolni, hogy feltétlenül tragédiának vagy valamiféle súlyos anyagi helyzetben előállt romlásnak kell bekövetkeznie a kölcsönre való rászorultsághoz.

„Hogy mire kell a hitel? Nagyon egyszerű: ősszel fára, karácsonykor ajándékra,

14 A csereháti programban ellenben készült egy interjú egy volt uzsorással.

15 A hólabda módszer alkalmazása és az az uzsorással történt interjú hiánya önmagukban is reprezentativitást kizáró okok.

16 Válaszadók a csereháti adatfelvételekben kiemelten említették a krónikus betegségekre való orvosság megterhelően magas ára miatti uzsorafelvételt.

17 Az uzsora különösen visszatetsző katalizátoráról hallhatunk a csereháti vizsgálódásokat összefoglaló tanulmányban, ahol a válaszadó arról számolt be, hogy a helyi katolikus plébános az elmaradt egyházadó (12 000 Ft) befizetéséig nem volt hajlandó egyházi temetést szolgáltatni.

januárban villanyra, májusban a ballagásra és szeptemberben az iskolakezdésre. [...] Januárra általában elfogy a háztartások pénze, és nem tudják befizetni a számlákat. Ez leggyakrabban a nagycsaládosaknál fordul elő...” (Messing & Molnár, 2011)¹⁸

Ezen felül a válsághelyzet oka lehet az érintettek körében széles körben bevett alkalmi és idegnyomunka, a „hetelés” vagy csak egész egyszerűen a fizetés elmaradása is.

A „kamatos pénz” potenciális felvevői között sokan nem férnek hozzá a legális banki vagy hitelintézettől kapott kölcsönökhöz. Ennek több oka is lehet, a munka- vagy nyugdíj-jövedelem hiányától kezdve, a fedezetet képező jelentősebb értékű vagyontárgyak hiánya vagy akár a KHR (korábban BÁR) listás hitelképtelenség. Ok lehet a legális hitellehetőségektől való izoláció is. A funkcionális analfabetizmus, a pénzügyi és gazdálkodási kultúra fejletlensége, az intézmények iránti bizalmatlanság, de az anyagi romlást okozó szenvedélybetegség: a tízezreket felemésztő szerencsejáték és alkoholizmus is. Legvégül, ha már semmilyen egyéb lehetőség nincs a háztartási hiány fedezésére, a jövőbeli adós előtt két út áll: az uzsora és a nélkülözés. Ez nem egyszerűen a fogyasztási cikkek visszaszorítását jelenti, hanem a szó legszorosabb értelmében vett éhezést és a téli időszakban akár a fűtés hiányát is. Azaz, a lehető legsúlyosabb egzisztenciális veszélyeztetettséget.

Összességében tehát a fenti eredmények alapján kijelenthetjük, hogy az uzsora felvétele teljes mértékben racionális döntés eredménye és az adott helyzetben bizony a választható kisebbik rossz, vagy talán még inkább egy az adott kultúrába beépült szükségszerű és elkerülhetetlen lépés. Az uzsora igénybevétele oka az illegális kölcsön informalitása is. Az uzsorás szerződésnek nincsenek alaki követelményei, az uzsorakamathoz nem kell kitölteni papírokat, az uzsorást nem zavarja a KHR-listán szereplés és az uzsorás megállapodás megkötésekor különösebb fedezethez sem fog ragaszkodni. Az uzsora lehetősége helyben, közismert módon és mindenki számára elérhető. Amennyiben csak idegnyjellegű probléma van, például téli plusz költségeket, elsősorban fűtésszámlákat kielégítő uzsoráról van szó, az adós általában ki tudja fizetni a tartozását. De már itt is elég a legkisebb szerencsétlenség a labilis egyensúlyi helyzet felborulásához. Ha ez bekövetkezik, akkor az uzsorakamat aránytalanul magas kamatlába és az uzsorázás szokásszerű tisztességtelen fogásai miatt az áldozat szinte bizonyosan bekerül az adósságcsapda ördögi körébe.

Az uzsora kamatlába jellemzően 100%-os, kivételes esetben akár „csupán” 50%, de akár 200% is lehet. Ezt az összeget havi szinten kell érteni. Az evidens, hogy miután az uzsorás törvényen kívüli üzletet bonyolít, az ő elszámolásai fölött senki sem gyakorol ellenőrzést. Ez visszaélésre ad okot. A

¹⁸ Egy hitelintézet képviselőjének nyilatkozata.

legfőbb probléma azonban a tartozás végtelenítése. Ennek egyik módszere a nem teljes egészében törlesztett kölcsönre az egész kamat ráterhelése:

„Ha felveszek húszezer forintot, arra már nekem negyvenet kell megadni. Na most a negyven az már neki jár; őszerinte. Na most én abból nem adok meg, csak tizenötöt, akkor nekem a másik huszonötre ráteszi megint a kamatot. Már el is veszi tőlem a lakásom.” (Fábián et al., 2004)

Az uzsorakölcsönből származó adósság törlesztésének elnyújtásának vagy végtelenítésének van egy másik módja is, amely már a 1883. évi szabályozásból, de akár jóval korábbról is ismerős lehet:

„Ha beteg a gyerek, többször is előfordul, hogy kölcsön kell kérni. Jó, egy évig adja a kamatot. Egy év alatt sok pénz rámegy a 10 000 forintra, ötezer forintjával (ezt havonta kell fizetni) sokat adtunk. Mondom, hogy egy év múlva legalább vegye el azt a tízezret simán. Nem érti meg. Akkor csak rajtunk jön, aztán megvernek.” (Fábián et al., 2004)

A kötelezettség teljesítésének elutasítása uzsora-szerű tényállást valósított meg már a Tripartitum alapján is és az uzsora vétségét az 1883. évi XXV. törvénycikk alapján. Ezzel a klasszikus módszerrel akár pár ezer forint hátralék esetén ismét a törzsösszeg teljes kamatával terheli meg adósát az uzsorás. Az egyre halmozódó tartozások tízezrekről százezrekre, majd milliókra rúghatnak. A csapdába került adós a szabadulása érdekében bűncselekményre kényszerülhet, illetve különböző, a szándékával, az akaratával nem egyező cselekményekre kényszeríthetik. Az adósságbehajtás gyakorlatában szóba jöhet akár ingó dolgok, akár ingatlanok elvétele, de a teljesen fizetéseképtelen adóssal szemben a fizikai erőszak is:

„Elvisznek otthonról mindent, ha nem tudják megadni a pénzt. Elviszik a televíziót, ami értéket lelnek. ...Úgy összeverik, hogy van olyan, hogy a kórházba kerül utána.”
(Fábián et al., 2004)

A behajtással összefüggésben lévő bűncselekmények olyan súlyosak lehetnek, hogy az adós néha végleg elhagyja a települést és az uzsorás(ok)tól való félelmében máshol kezd új életet (Fábián et al., 2004)¹⁹. Tragikusabb végkimenetel lehet a néhány éve öngyilkosságot elkövető

¹⁹ „Van olyan, aki ebből él, de hát mán milliomos. Voltak, akik el is menekültek miatta. Csak nőtt a kamat, nőtt az égbe.” Négy gyermekes asszony, Hodász (Fábián et al., 2004).

A tanulmányokban nem kevés szó esik az uzsora etnikai, a cigány kultúrában megrögzült jellegéről is. Ezzel összefüggésben meg kell jegyezni egyrésről azt, hogy a szegény népességen belül a romák aránya 2006-ban 32% volt, míg teljes népességen belüli arányuk ennél jóval alacsonyabb, nagyjából 7-8%-ra tehető. Ezen túl minél mélyebb a szegénység, annál magasabb a romák aránya: a legalacsonyabb jövedelmi tizedben ez már nem kevesebb, mint 55% (Bass, Darvas, Dögei, Ferge, Tausz, 2007). Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a cigányság főként az ország elmaradottabb térségeiben él. Így aztán arra a kérdésre, hogy cigány jellegzetesség-e az uzsora, azt kell mondanunk, hogy bár empirikus kutatás nem igazolta a cigányság és az uzsora szoros kapcsolatát, de miután az uzsora jellemzően a leghátrányosabb helyzetben lévő személyek között és a legelmaradottabb régiókban elterjedt, így nem meglepő, ha az e kritériumoknak statisztikai sokaságként megfelelő cigány kisebbség körében arányait tekintve jóval elterjedtebb az uzsora elkövetése és áldozatként való elszenvedése is. Összességében azt kijelenteni, hogy az uzsorázás elsősorban cigány foglalkozás, elhamarkodott kijelentés azért is, mert az uzsorát kutató tanulmányok szinte kivétel nélkül a teleszerű életkörülmények között élőket, a kirekesztetteket vizsgálták. A városokban illetve a magasabb jövedelmi tizedbe tartozókat érintő uzsora jelenség körében az alapos, tényfeltáró kutatások hiányoznak.

Miután számba vettük az utóbbi idők empirikus kutatásai alapján az uzsora jellegzetességeit, meg kell kérdeznünk magunktól: ismerjük-e az uzsora valódi arcát? A társadalom patológiás jelenségeinek az orvosolásához a legfontosabb először felállítani a diagnózist: ha ez rossz, akkor már az erre kidolgozott kezelés sem használhat. De mit tehetünk egy olyan bűncselekmény ellen, amely szükségszerűen a piaci mechanizmusokon alapul? Mit tehetünk, ha az uzsora valóban az alternatívák hiányából született?

Miközben tovább keressük erre a választ, tekintjük át, hogy a rendszerváltás óta milyen megoldásokat kínált erre a több ezer éves problémára a magyar jogalkotás. Dolgozatom következő részében ezt fogom bemutatni.

16

IV. Az uzsorabűncselekmény jogi szabályozása a mai Magyarországon. Az uzsorabűncselekmény, az uzsorás szerződés és az uzsora kriminológiai fogalmának elhatárolása

Az uzsorázás önálló törvényi tényállásként a 2008. évi CXV. törvény rendelkezéseként, uzsorabűncselekmény néven került be a 1978. évi IV. törvénybe, a Büntető Törvénykönyvbe (Vaskuti, 2012). Bár az uzsorához szervesen kapcsolódó jogellenes, jellemzően zsarolás, önbíráskodás vagy testi sértés tényállását megvalósító cselekmények eddig is büntetőjogi megítélés alá estek, önmagában az aránytalanul magas kamatra adott kölcsönnel szemben nem nyújtott elégséges védelmet a jog. Ahogyan ma is, az ilyen módon létrejött szerződést semmisségi okra, uzsorás szerződésre hivatkozva meg lehetett támadni, ám az adósok kiszolgáltatott helyzete, az írásos megállapodások hiánya miatt a tényleges fellépés komoly nehézségekbe ütközött.

Elvileg volt mód az uzsorások jogosulatlan pénzügyi tevékenység folytatása alapján való felelősségre vonására, és a gyakorlatban is születtek ilyen ítéletek, ám ahogy arra Kó József 2005-ös *Az uzsorakölcsön hatásainak kriminológiai vizsgálata* című beszámolójában rámutatott, amennyiben a hitelezési feltételeket rögzítették, az uzsorások a Pénzügyi Szervek Állami Felügyelete engedélyének beszerzése után már a felelősségre vonás veszélye nélkül folytathatták tevékenységüket. Több száz százalékos kamatterhekre kell itt gondolnunk, és ahogy arra tanulmányában Kó József is felhívja a figyelmet, nemcsak az uzsorásnak tartott magánszemélyeknél, de pénzintézeteknél is fellelhető volt az ilyen mértékű kama (Kó, 2005)²¹.

A rendszerváltás után kialakult új gazdasági helyzethez adaptálódó jog és tudomány a 2000-es évek elejére kezdett el újra komolyan foglalkozni az uzsorának majd egy évszázad múltán ismét egyre növekvő intenzitással felbukkanó jelenségével. A korábban már ismerttetett, elsősorban szociológiai nézőpontú kutatások, az egyre gyakrabban médiavisszhangot keltő, nyilvánosságra került uzsoraügyek, valamint az ezeket követő társadalmi felháborodás nem kerülte el a politika figyelmét. Az „uzsora elleni harc” jegyében hosszas parlamenti vita után megszületett az uzsorabűncselekményt büntető kódexben rögzítő 2008. évi CXV. törvény, és mind az ügyészség, mind a rendőrség cselekvési tervében előkelő helyre került az uzsorával szembeni hatékony és látványos fellépés.

Az Országgyűlésben 2011. szeptember-októberében ismét napirendre került az uzsora büntetőjogi megítélése. Hosszas vitát követően parlamentünk kisebb módosításokkal elfogadta a T/4128.

21 Ezt orvosolja majd a 2011. évi CXLVIII. törvény a kölcsönök kamatai és a teljes hiteldíj mutató korlátozása, valamint az átlátható árazás biztosítása érdekében az egyes pénzügyi tárgyú törvények módosításáról, amely a kamatot a jegybanki alapkamat huszonnégy százalékponttal megnövelt értéke fölötti részében semmisnek mondja ki.

Törvényjavaslatot. A 2011. évi CXXXIV. törvény az uzsorával összefüggő egyes törvények módosításáról kivette az üzletszerűség követelményét az uzsorabűncselekmény alapesetéből és minősítő körülménnyé tette, továbbá szélesebb körű közérdekű keresetindítási joggal ruházta fel az ügyészséget az uzsorás szerződésekkel összefüggésben. Újdonság a büntetés korlátlan enyhítésének lehetősége is. Bár a szakmán belül még vita folyik a tényállás szövegezéséről²², a 2011. évi CXXXIV. törvénnyel az uzsorabűncselekmény törvényi tényállása elérte jelenlegi formáját.

Uzsora, uzsorás szerződés, uzsorabűncselekmény: dogmatikai elhatárolás és kísérlet az uzsora kriminológiai fogalmának meghatározására

A további előrehaladás előtt kiemelkedően fontosnak tartom, hogy az uzsorás tevékenység különféle jogágak és tudományterületek szerinti megnevezéseit fogalmilag tisztázzam. Mint azt már korábban említettem, mind a polgári, mind a büntető jogtudomány ismeri és a saját területén belül jól körülhatárolja, meghatározza az uzsorát, és ezek a meghatározások a polgári, illetve büntetőjog szempontjából kielégítőek. Azonban, a kriminológia nem csak az uzsora kötelmi jogi vetületét vizsgálja és nem szorítkozhat a büntetőjognak a jelenség egészét nézve szűk meghatározására sem. A Polgári Törvénykönyv az uzsorás szerződést XVII. fejezetében, a kötelmi jog általános szabályai között semmisségi okként határozza meg. E szerint:

202. § Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis (uzsorás szerződés).

A Büntető Törvénykönyvbeli tényállás, mely a bűncselekményt a vagyon elleni bűncselekmények között helyezi el, ezzel szemben a következő:

Uzsorabűncselekmény

330/A. § (1) Aki más rászorult helyzetét kihasználva olyan különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatást tartalmazó megállapodást köt, amely alkalmas arra, hogy annak teljesítése a megállapodás kötelezettjét, a megállapodás kötelezettjének a vele közös háztartásban élő hozzátartozóját, illetve a megállapodás kötelezettje által - jogszabályon, bírósági határozaton, hatósági határozaton vagy szerződésen alapuló tartási kötelezettség alapján - eltartott személyt súlyos vagy további súlyos nélkülözésnek tegye ki, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évig terjedő szabadságvesztés, ha az uzsorabűncselekményt

a) bűnszövetségben,

b) üzletszerűen

követik el.

(3) Mellékbüntetésként kitiltásnak is helye van.

²² Tudniillik hogy a „súlyos vagy további nélkülözés” szerkezet elhagyásával a „megélhetés veszélyeztetését” kellene a jogszabályba beemlíteni – ez Bárándy Gergely országgyűlési képviselő úr álláspontja (Bárándy, 2011).

(4) Korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki az uzsorabűncselekményt, mielőtt az a hatóság tudomására jutott volna, a hatóságnak bejelenti és az elkövetés körülményeit feltárja.

A két meghatározás jól láthatóan hasonlóságokat mutat több ponton is. Az uzsora mind polgári jogi, mind büntetőjogi megközelítése reflektál az uzsora a) áldozatainak kiszolgáltatott helyzetére és b) értékaránytalanságára, továbbá c) a visszaélés tényére és d) annak semmis/büntetőjogi jellegére. Az uzsora kriminológiai szempontból egy jóval szerteágazóbb jelenség, amelyhez hozzátartozik e) a jellegzetesen erőszakos, de legalábbis a zaklatással elért behajtása és f) az elkövető részéről a tartozás visszafizethetetlenségének biztosítása további nyereség céljából. A kriminológia szempontjából fontos még a „kapubűncselekmény-jelleg” és a gyakori összefonódás a szervezett bűnözéssel is.

Nem kötelező eleme azonban az uzsora kriminológiai fogalmának a kiszolgáltatott helyzettel való visszaélés büntetőjogi jellege, hiszen több történelmi korban elfogadott, de legalábbis eltűrt volt a közel megfizethetetlenül magas kamatra adott uzsorakölcsön is. Az uzsora általános érvényű kriminológiai definíciójából így ezt el kell hagynunk.

Ezek alapján tehát:

Uzsora alatt azt az értékaránytalan megállapodást – jellemzően pénzkölcsönt –, illetve megállapodást létrehozó és fenntartó magatartásokat értem, amely által az elkövető – az uzsorás – áldozatának kiszolgáltatott helyzetével visszaélve olyan helyzetet teremt, mely az adósság teljes törlesztését a további nyereségszerzés érdekében megnehezíti vagy lehetetlenné teszi, és nem teljesítés esetén a fizetés kontinuitását zaklatással vagy akár erőszakkal kényszeríti ki.

Az uzsora kriminogén jelenség, mivel a már eleve rászoruló áldozatok az uzsora következtében gyorsan a mélyszegénységig jutnak, ahol a további törlesztés vagy akár a létminimum előteremtése céljából bűnelkövetésre is kényszerülhetnek.

Az uzsora szó használatakor dolgozatomban tehát semmiképpen nem csupán az uzsorabűncselekményt, hanem a fenti definíció szerinti kiszolgáltatott viszonyrendszert és komplex társadalmi jelenséget értem. Azért is tartom még fontosnak a fogalomelhatárolást, mert a következő fejezetben tárgyalt empirikus kutatásomat is az uzsora jelenség fent meghatározott kriminológiai, és nem a szigorúan vett büntetőjogi koncepciója alapján valósítottam meg. Azaz, ahogy majd kitűnik, ügyiratkutatásom és hatósági megkérdezéseim folyamán nem csak az uzsorabűncselekmény eseteit, de az uzsorás megállapodást létrehozó okokat és az azt fenntartó vagy erre irányuló, jobbra jogellenes magatartásokat is vizsgáltam, vagyis az uzsorabűncselekmények mellett az uzsora fogalmi elemeit tartalmazó minden más ügyet is.

V. Uzsora Hajdú-Bihar megyében. Saját empirikus kutatás bemutatása

„Elmondása szerint nem szándékosan állított valótlan a feljelentésében, csak nem jól emlékezett a részletekre.”²³

Az empirikus kutatást megelőzően számos kérdés felmerült bennem e téma kutathatóságát illetően. Ahogy azt a fentiekben felvázoltam, eddig viszonylag kevés empirikus kutatás foglalkozott az uzsora napjainkra kialakult magyarországi arculatával. Az elkészült kutatások is szinte kivétel nélkül 2009, azaz az uzsora kriminalizálása előtt készültek. Empirikus kutatásom előkészítésekor arra jutottam, hogy hiányoznak az uzsora természetét elemző tényfeltáró vizsgálatok, a jelenséggel kapcsolatosan ismerethiány alakult ki.

E hiány pótlására egy hármasszoros osztatú kutatást vázoltam fel magam előtt. Ennek első, az egész kutatást megalapozó részeként egy átfogó ügyiratkutatást, amely egy adott régió lehető legtöbb ügyét dolgozza fel, általános képet ad a kiválasztott területen működő uzsoráról, és orientálja a további kutató munkát. Második lépésként egy, a jelenség több szintjén elhelyezkedő hatóságok közreműködésével készített hatósági észlelet-vizsgálatot, amely tisztázhatja az iratkutatás folyamán felmerült kérdéseket és esetlegesen további, az ügyiratokban nem szereplő információkkal szolgálhat. Azért is tartottam nagyon fontosnak egy ilyen irányú kutatás elkészítését, mert – ahogy azt bemutattam – a korábbi kutatások kizárólag a lakosság körében, interjú formájában begyűjtött adatokból táplálkoztak és több esetben fókuszcsoporthoz módszerrel készültek. Az én megközelitésem erőssége tehát ezzel szemben abban nyilvánulhatott meg, hogy az ügyiratokban már nem csak önkéntes, informális beszámolókból származó adatok, de büntetőjogi felelősség tudatában tett tanúvallomások és tárgyi bizonyítékok is szerepelnek. Az eddigi szociológiai kutatások interjúalanyaival szemben pedig a hatósági percepció-vizsgálatom alanyai egy új nézőpontot, a nyomozó- és vádhatóságok nézőpontját vonják be a kutatások látóterébe. A kutatás tapasztalatai alapján úgy éreztem, hogy további vizsgálódások szükségesek, emiatt folytatásaként egy, a területeken élők bevonásával megvalósított lakossági megkérdezést tervezek.

Miért éppen Hajdú-Bihar megye?

23 A Hajdú-Bihar megyei ügyiratkutatás anyagából.

Már a kutatás elején egyértelmű volt, hogy a jelenség mélyebb rétegeinek feltárása érdekében mindenképpen előnyös egy szűkebben behatárolható területre, az igazságszolgáltatás struktúrájából fakadóan kézenfekvő módon egy megyére fókuszálni a kutatói munkát. Az előző részben vázolt módszer alapján így a tudományos vizsgálódás az ügyiratoktól egyre inkább a terepmunka felé tolódik el, így fokozatosan egyre közelebb kép alkotható a jelenség megyei karakterisztikáiról. E megközelítés erénye lehet, hogy a kutatás folyamatában az uzsora kezelésének minden szintje megismerhető.

Hajdú-Bihar megye több szempontból is kiválóan megfelelt a vizsgálódás színhelyének. Nem ez az ország uzsorával legfertőzöttebb területe, de az utóbbi évek bűnügyi statisztikái alapján Hajdú-Bihar az ország három uzsoratevékenységgel leginkább érintett területe közé sorolható. Ezen felül a sajtóból szerzett értesülések a megyén belül is kirajoltak egy gócpontot, nevezetesen Hajdúhadház városát.

Ügyiratkutatás a Debreceni Városi Ügyészségen. Húsz feljelentés sorsa

„Anyósomnak azt kiabálta, „nagyszájú Anu ilyenkor kiabáljál, elvitte a mentő a fiadat!” - ezt kiabálta gúnyosan V. Erika”²⁴

A kutatás orientációja céljából 2012 márciusában megkezdtem a Debreceni Városi Ügyészségen az uzsorával kapcsolatos akták tartalomelemzését. Az ügyiratkutatás során kezelt adatokat anonim, vissza nem követhető módon rögzítettem.

Kutatás iránti kérelmemet a megyei főügyész jóváhagyta, az ügyiratok rendelkezésemre bocsátásában pedig a Debreceni Városi Ügyészség vezetője segédkezett. Az ez idő szerint hozzáférhető összes ügyiratot, összesen húsz feljelentés alakulását követtem nyomon. Az ügyeket a 2009-es, az uzsora kriminalizálásakor indult ügyektől kezdve az ügyiratkutatás idején még folyamatban lévő ügyekkel bezárólag vizsgáltam. Az ügyiratkutatás folyamán a következő észrevételeket tettem.

Az esetek jelentős részében a feljelentő személye ismeretlen, mi több, fiktív volt. A feljelentések egy jelentős hányada nem pénz, hanem árukölcsön, bolti hitel formájában adott uzsoráról tett panaszt. Az elrendelt nyomozások folyamán hat esetben foglaltak le különféle pénzösszegekről vezetett, nevekhez társított lajstromokat. Ezeket a füzeteket szinte kivétel nélkül a „boltocskázással” gyanúsítható személyek házkutatásai során kerültek elő. Hat feljelentésben volt szó bankkártyával

24 Tanúvallomás részlete uzsorabűncselekmény ügyiratából, Hajdú-Bihar megye.

való visszaélés gyanújáról, ám ezt a nyomozó hatóság csak egy esetben tudta bizonyítani.

	Ügyek száma
Feljelentés elutasítása	3
Nyomozás megszüntetése	11
Áttétel	1
Vádemelés történt	1
Nyomozás folyamatban	4

1. táblázat: A vizsgált ügyek állása

Az ügyeket vizsgálva hamar feltűnt, hogy az esetek közül csak egy jutott el a vádemelési szakaszig. A folyamatban lévő ügyeket is beleszámítva mindössze egy esetben történt már vádemelés, és egy esetben sem született még elsőfokú ítélet sem.

A nyomozások megszüntetésének magas arányát látva jobban elmélyedtem a nyomozati iratokban. Hamar kiderült, hogy a nyomozások megszüntetésének fő oka nem más, mint az eljárást kezdeményező feljelentők, tanúk, potenciális áldozatok feljelentéstől való elállása, illetve a korábbi, terhelő vallomások megváltoztatása vagy visszavonása.

„B. G. feljelentést tett V. A. ellen, mivel tartozott neki, arra kényszerítette, hogy fát lopjon neki, és a kölcsönként pénzt is többszörösen akarja tőle visszakérni.

Az eljárás során B. G. tanúként lett kihallgatva, melynek során elmondta, hogy a feljelentésben előadottakból semmi nem volt igaz, Ő nem kért kölcsön a V. A-tól és a V. A. sem kényszerítette őt semmilyen falopásra, vagy kölcsön visszaadására. Elmondta, hogy ő valamiért megharagudott V. A-ra, azért állított róla ilyet.

Elmondta, hogy ki akart szűrni a V. A-val.”

A vizsgált esetekben a nyomozás megszüntetésének fő oka tehát a feljelentés visszavonása, vagy olyan módon való megváltoztatása, hogy az a gyanúsítottra nézve már ne legyen terhelő. Az ügyiratokat olvasva felmerül: vajon mennyire hihetők, plauzibilisek a tanúk, feljelentők által erre adott magyarázatok?

„Elmondta, hogy igazából csak tanácsot akart kérni a rendőrségtől és nem tudja, hogy végül miért tett feljelentést.”

„Csak a szembesítéskor jött rá arra, hogy addig tévedésben volt a kamat kapcsán és elmondta, hogy valóban ő ajánlotta, hogy kamatot fizet, csak kapjon kölcsön, viszont ténylegesen nem lett kikötve a kamat.”

„... a feljelentés megtételét pillanatnyi zavarral magyarázta, és elmondta, hogy megbánta azt, hogy megrágalmazta a családot és valótlan állított.”

Tekintettel az uzsora ismert működési mechanizmusaira, óvatosan kell kezelnünk az ilyen és efféle nyilatkozatokat. Nem tudhatjuk biztosan, hogy a realizálódó jogi procedúrától való félelem oka valójában mi: vajon a vád hamissága vagy épp ellenkezőleg, az a megtorlással való fenyegetés, amire a feljelentő vagy tanú az ügy további szakaszba lépésekor számíthat?

	Ügyek száma
Ismeretlen / fiktív feljelentő	8 (4)
Feljelentés utólagos módosítása, visszavonása	6
Bankkártyával való visszaélés gyanúja	6
Bolti hitel vagy árukölcsön uzsorakamatra	7
Bizonyítékként lefoglalt kockás füzet	6
Az előző kettő összefüggésben	6

2. táblázat: A kutatott ügyiratok egyes számszerűsített adatai

Az összes ilyen esetből egyszer indított hamis vád miatt eljárást az ügyészség a feljelentő ellen.

Itt több kérdés is felmerül. Mi állhat valójában a feljelentések visszavonása mögött? Hogyha ilyen sok esetben került a nyomozó hatóság birtokába a klasszikus ún. „kockás füzet”, akkor miért csak egy esetben emeltek vádat?

Természetesen nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, miszerint a rosszindulatú feljelentő utóbb – akár a szembesítéskor – a gyanúsítás hamisságának tudatában megriad az előtte álló eljárástól. Ezzel együtt azonban az uzsora gyakran erőszakkal fenyegető kontextusát is figyelembe kell vennünk. Persze nem kell ilyen messzire menni: a korábbi kutatások is ismertetik azt a visszatartó erőt, miszerint aki egyszer feljelenti „jótevőjét”, az legközelebb a szükségben már nem számíthat uzsorakölcsönre.

A kockás füzetek kérdésére visszatérve: a gyanúsítottak több esetben is azzal védekeztek, hogy időről időre disznót vágnak és a sertéshús eladásának tételei láthatóak a füzetben, ennek azonban ellentmondott a háztáji állattartás nyomainak hiánya. A kockás füzetekkel összefüggésben többször is előkerült az is a védekezésben, hogy bár valóban sor került hitelezésre, de az teljes mértékben baráti alapon valósult meg, és kamat felszámolása nélkül történt. Ha ez valamelyik esetben is így történt, azt, ahogy az ellenkezőjét is, nehéz bizonyítani: az általam vizsgált ügyiratokhoz csatolt füzetek alapján minden kétséget kizáróan nem volt megállapítható, hogy pontosan milyen célt szolgálhatott az összegek lejegyzése. Az ügyészség uzsorás szerződés lehetséges felmerülése esetén mindig értesíti a közérdekvédelmi szakágot is, amely a 2011. évi CXXXIV. törvény kiterjesztett keresetindítási jogkörrel rendelkezik ilyen ügyekben. Az eljáró hatóságok munkáját, annak eredményességét ennek fényében is vizsgálni kell.

Összességében az ügyiratkutatás nagy haszonnal járt. Az előrehaladottabb ügyek alapján hiteles

képet kaptam az elkövetett bűncselekmények mechanizmusairól, míg a sikertelen nyomozások ügyirataiból merített információk további anyagot szolgáltatottak a kutatás következő lépéseként elvégzendő a hatósági percepció vizsgálat kérdéseire. Mielőtt azonban továbblépnénk az empirikus kutatás második szakaszára, ismertetek egy új, a szakirodalom által eddig nem regisztrált pénzszedési módot, melyet egy az ügyirat kutatás mintái közül választott esettanulmányon keresztül szemléltetek.

Egy újonnan észlelt elkövetési mód. A bankkártyával való visszaélés és az uzsora kapcsolatának bemutatása egy esettanulmányon keresztül

A most szemléltetett esetben az uzsora áldozata egy tízgyermekes család. Családtámogatási ellátásból, családi pótlékból, özvegyi nyugdíjból és alkalmi munkából e család havi jövedelme 390 és 405 ezer forint között mozgott az uzsorakölcsön felvételét megelőzően. Bár ez elsőre nem tűnik kevésnek, gyors fejszámolás után kiderül, hogy ez a család tagjait számításba véve hozzávetőlegesen havi 33 ezer forint fejenként. Egy, a veszélyzónában lévő szociális helyzetben lévő háztartásról van szó.

E család 2009 júniusában 25 ezer forint értékű, nagyrészt édességeket és ruházati cikkeket magában foglaló árukölcsönt vett fel egy héten belül visszafizetendő 100%-os uzsorakamatra. Miután a kamatot nem tudták kifizetni, a tartozás teljes összege a következő hétre 50 ezer forint, az azt követő hétre pedig már 75 ezer forint lett. Ugyanezen év novemberére az adósság már elérte a 225 ezer forintot.

Az egyértelmű fizetéseképtelenség miatt az uzsorás és áldozata között a következő megállapodás született. Az uzsorás birtokába kerül az áldozat bankkártyája, és innentől kezdve a jövedelmek érkezésekor minden hónapban 240 ezer forintot törlesztésként magához vesz, és a család számára ezzel egyidejűleg, ennek fejében 70 ezer forint rendszeresített havi kölcsönt ad. Nem nehéz kiszámolni, hogy az egyébként sem kifejezetten jó körülmények között élő családban az egy főre jutó havi jövedelem így 13500 forintra esik, amely már messze a létminimum alatt van.

2009 szeptemberétől 2011 márciusáig az uzsorás és társai – egy anya és fiai – összesen 3.719.000 Ft készpénzt vettek le az áldozat – a tízgyermekes családjának – bankszámlájáról. Ebből 1.050.000-t Ft készpénzt adtak át a családnak.

Ezen eset bemutatása szemléletesen teszi az uzsora működését. A 9920%-os kamattal mellett szerzett 2.480.000 Ft tisztességtelen előnyre nem tehettek volna szert ilyen könnyedén az elkövetők, ha nem kerül birtokukba a sértett bankkártyája. A készpénz-helyettesítő eszközzel visszaélés tényállását

megvalósítva, ezen keresztül közvetlenül szedték be tisztességtelen kölcsönük részleteit, a kártya birtokában gyakorlatilag teljesen kiszolgáltatottá téve egy sokgyermekes családot. A bankkártya visszaszerzésére tett kísérleteket súlyos fenyegetéssel elkövetett zsarolás bűncselekményét megvalósítva hiúsították meg: az ekkor ismét állapotos anyukát azzal fenyegette meg a nyílt utcán uzsorása, hogy „megszüleszti” illetve „ravatalra teszi”.

A nyomozás feltárta, hogy különböző települések bankautomatái számtalanszor rögzítették az uzsorást illetve valamelyik fiát, egyéb ismerőst vagy hozzátartozóját, ahogyan csak pár ezer vagy akár több százezer forintot emelnek le a család bankkártyájáról. Szomorú következtetéseket vonhatunk le abból, hogy az uzsorás és családja ezt majd három éven át gond nélkül meg tudta tenni. Vajon hány áldozat bankkártyájával élnek vissza hasonló módon jelenleg Magyarországon?

Bár mint az a hatósági megkérdezésből utóbb kiderült, az ügyészség és a rendőrség számára már nem volt ismeretlen ez a módszer, az ügyiratkutatót annyiban mégis sikeresnek tekinthetjük, hogy az ügyirat kutatás segítségével sikerült észlelni és regisztrálni ezt az új, a szakirodalom számára eddig ismeretlen elkövetési módszert.

Hatósági megkérdezések Hajdú-Bihar megyében

Az ügyirat kutatás lezárása után, ahogy azt a fentiekben is szemléltettem, számos kérdés maradt megválaszolatlanul. Feltételezésem az volt, hogy a hatóságok képviselőinek megkérdezésével számos olyan fontos véleményre, információra derülhet fény, amely különböző okok miatt nem része a hivatalos iratoknak. A fő kérdésfelvetések a következők voltak.

1. Mi az oka az uzsoraügyek alacsony váderedményességének, miért eredménytelen a hatósági fellépés az uzsoraügyekben?
2. Mit tudnak a hatóságok a saját térségükben az uzsora működéséről? Mi a véleményük az uzsora valódi mélységéről és terjedelméről a megyében?
3. Milyen, az ügyiratokban nem szereplő háttérinformációik vannak a bűncselekmény másodlagos hatásairól az áldozati körre?

A hatósági megkérdezések felvételében szépen kirajzolódott egy vertikális irány, a központból, megyeszékhelyből a jelenség konkrét, kiemelt hatásterülete, a kiszemelt település felé haladt a kutatás. Összesen nyolc interjút vettem fel 2012 áprilisában a Debreceni Városi Ügyészségen, a Debreceni Rendőrkapitányságon és a Hajdú-Bihar Megyei Rendőrkapitányságon, majd még hetet ugyanezen év július-augusztusában a Hajdúhadházi Rendőrkapitányságon, a Hajdúhadházi Városháza Jegyzői Hivatalában, a Cigány Önkormányzat helyi irodájában és a Hajdúhadházi Családsegítő Szolgálatnál.

A megkérdezéseket félig strukturált interjúk formájában vettem fel.

Az alábbiakban ezen megkérdezések tanulságait összegzem.

1. Miért nem jut el az uzsoraügyek zöme a vádemelésig? Az alacsony nyomozási eredményesség okai

Az interjúalanyok véleménye a nyomozások sikertelenségéről lényegében megegyezett. Az uzsoraügyek nagy része kizárólag tanúvallomásokra épül, ebből fakadóan a további nyomozást ezek visszavonása vagy eredményét tekintve ugyanilyen eredménnyel járó megváltoztatása többnyire megghiúsítja. A megkérdezettek egy részének informálisan is tudomása volt olyan ügyről, ahol az áldozatokat megfélemlítették vagy más módon meggyőzték a terhelő tanúvallomás teljes vagy részleges visszavonásáról. Ez utóbbira volt példa az uzsora teljes elengedése, amely kölcsönösen előnyös mind az uzsorás, mind az uzsora áldozata számára. Míg az uzsorás elkerüli a büntetőjogi felelősségre vonást, addig az áldozat így kiszabadulhat abból a kilátástalan élethelyzetből, amely a feljelentésre motiválta.

A vád- és nyomozóhatóságot képviselő megkérdezettek szinte kivétel nélkül jelentős kudarcélményekről és nehézségekről számoltak be az uzsoraügyekben. A tárgyi bizonyítékok hiányában csak a tanúvallomások maradnak, ezek nélkül pedig a hatóság eszköztelenné válik. Bár megoldási lehetőséget láttak a titkos felderítés illetve a védett tanúk intézményének alkalmazásában, ezek tényleges bevetését az uzsorával szemben nem vélték reális opciónak.

Kérdésemre az említett eszközök alkalmazásának költségeit és az uzsoraügyek súlya közötti aránytalanságot hozták fel fő indokként.

Felmerült a vagyonosodási vizsgálatok lehetősége is, mint az illegálisan szerzett uzsoravagyonok ellen fordítható eszköz. A megkérdezettek által ismert esetekben az uzsorások a gyanús vagyontömegeket váratlan, készpénzben kapott és le nem adózott örökséggel vagy alkalmi disznóvágásokkal és feketemunkával magyarázták a NAV munkatársainak. Ezekben az ügyekben a legtöbb, ami interjúalanyaim elmondása alapján történt, az az elvileg az elmaradt állami tartozások behajtása és a késedelem miatti büntetések kiszabása volt, amit többen jó, de nem elégséges eredményként aposztrofáltak.

2. Mi rejtőzködik a hajdú-bihari uzsorahelyzet felszíne alatt? Az uzsora valódi kiterjedése és mélységei a hatóságok észlelete alapján

Egyik kiinduló feltételezésem volt a kutatás során, hogy a „terepen” leginkább jelen lévő

interjúalanyok a hivatalos adatokon túlmutató, informális többletinformációkkal fognak szolgálni, amelyek nagyban elősegíthetik majd az ügyirat kutatás folyamán észlelt vakfoltok feltérképezését. Ebben a feltételezésben nem kellett csalódnom, valóban a Hajdúhadházon felvett megkérdezésekben számoltak be a legtöbb közvetlen, uzsorával kapcsolatos tapasztalatról. Az itt dolgozó hatósági személyek közül több személynek nagyon pontos rálátása van a jelenségre, a szociális szféra képviselői pedig foglalkozásuk természetéből fakadóan az összes többi hatóságnál közvetlenebb élményeket gyűjtenek be munkájuk során. Ügyfeleik informális közléseiből, rejtett utalásaiból és egyben az állami transzferek mozgására való rálátásukból következően, ha nem is bizonyított, de rendkívül életszerű helyzetet tártak előm.

A településen számos olyan, hivatalosan munkába állási támogatásból és esetleg alkalmi munkából élő személy él, akiknek életkörülményeik messze meghaladják bevallott jövedelmüket. Akár több, jobb kategóriás személygépkocsi, díszes házak és magas technikai színvonalú berendezés jellemzi ezeknek az embereknek az életvitelét. Az ő magas, bevallott jövedelmükkel ellentmondó életszínvonaluk forrása talányos. Az érintett hatósági személyek egyértelműen uzsorásként határozták meg ezeket a személyeket.

Jelentős eredménynek tartom, hogy a fizetési készséget elősegítő nyomásgyakorlás a szakirodalomban eddig nem regisztrált fajtáját sikerült rögzítenem az uzsorahelyzet mélyebb rétegeinek a kutatásakor. Ez a módszer abban áll, hogy a késedelmes adóست kizsákmányolóí kényelmetlen helyzetbe hozzák a Családsegítő Szolgálat előtt. Az uzsorás ilyenkor színlelt aggodalommal hívja fel a Szolgálat figyelmét a szomszédságban gyermekeit rendkívül rossz életkörülmények között nevelő családra – arra a családra, mely vélhetően nem kis részben éppen neki köszönheti ínséges helyzetét.

Az interjúk alapján ezen eseteket nagy méltányossággal kezeli a hatóság, ám felmerül a kérdés: vajon a Szolgálat mindig külön tudja-e választani a ténylegesen uzsorától tönk szélre jutott szülőket a valóban hanyag és felelőtlen gyermeknevelőktől?

3. Az uzsora hatásának továbbgyűrűzése a társadalomban. Belső migráció és szükség szülte bűnözés

A hatósági észlelet-vizsgálat megerősítette a korábbi szociológiai kutatások eredményeit. Az ügyiratokból sajnos nem tudható meg, mi történt az uzsorás előző fizetése képtelen áldozataival, akiknek az ügye sohasem került a bíróság elé, de még a nyomozóhatóság látókörébe sem.

A hatósági megkérdezések számos kényszerű költözködéstről adtak számot, olyan szökésekről, amely az adott családok számára az egyetlen szabadulási opció volt az uzsora elviselhetetlen és

amúgy levethetetlen kötelékeiből. Egyes szociológusok már egészen egy keletről nyugat felé tartó migrációs hullámról beszélnek – a többnyire bárminemű vagyon nélkül elmenekülő áldozatok ekkora már fokozottan kiszolgáltatott helyzetükből adódóan könnyen hasonló szituációban találhatják magukat új lakóhelyükön is (Gosztonyi, 2012).

Az uzsorakölcsönbe belerokkant, ám helyben maradó családok sorsáról is volt információja a hatóságoknak. A megkérdezettek több ízben is említették az így elszegényedett családok gyermekeit mint a pitiáner bűnbandák és prostituáltak új generációját, illetve az uzsora miatt kisebb súlyú vagyon elleni bűncselekményekre kényszerülő áldozatokat is.

Az empirikus kutatás részleges összegzése

Kutatásom, bár nem reprezentatív, talán valamivel árnyaltabb képet nyújt az uzsoráról, mint elődei, továbbá a hivatkozott szociológiai kutatásokkal szemben nagy hangsúlyt fektet az uzsora kriminológia és a jogtudomány felőli megközelítésére is.

Az ügyiratkutatás eredményeként a készpénz-helyettesítő eszközzel visszaélés mint új elkövetési módszer rögzítésével, míg a hatósági megkérdezés hozadéaként egy speciális, eddig nem ismert fizetést kényszerítő magatartás felfedezésével lett gazdagabb a témát feldolgozó szakirodalom. A kutatás során tisztáztam az alacsony váderedményesség tényét és felvázoltam ennek lehetséges okait. Megerősítést nyert az uzsora továbbgyűrűző kriminogenitásáról való hipotézisem és újabb tudományos bizonyítékkal gyarapodott az uzsora okozta belső migráció elmélete is.

Persze fennmarad a „hogyan tovább” kérdése. Bár kvalitatív természetű kutatásom észrevételei tudományos bizonyítékként megállják helyüket, mégis, ameddig az uzsorával kapcsolatos bűncselekmények nyomozáseredményessége ilyen alacsony, csak egy oldalról, mégpedig az áldozatok oldaláról remélhetjük a helyzet további árnyalását. De e dolgozat megírásával a munka nem áll meg. E dolgozat folytatásaként az uzsora további megismerése céljából további tervem egy kvantitatív, egyéni kérdezőbiztosos lakossági megkérdezés megvalósítása. A kutatás tervezett helyszíne természetesen továbbra is Hajdúhadház.

Ám, mielőtt messzebbre vezető záró következtetéseimet is előadnám, következzenek egy nemzetközi kitekintés, mely más perspektívában is bemutathatóvá teszi az uzsora jelenségét.

VI. Uzsora világszerte. Nemzetközi kitekintés

„Ha zaklatja egy Ah Long, kérem haladéktalanul forduljon a rendőrséghez!”

Datuk Michael Chong hivatalvezető, *„Mondj nemet az Ah Longoknak”* szeminárium, Kuala Lumpur (*The Star Online*, 2006).

Az uzsora globálisan is komoly problémát jelent. Külföldi szakirodalmat és a bűnügyi statisztikákat vizsgálva számos hasonlóságot fedezhetünk fel a hazai helyzettel. Az áldozati csoportok hasonlósága, az adósság tisztességtelenül egyre csak halmozódó jellege, a behajtási módszerek jogellenes és erőszakos természete nagyban megegyeznek szerte a világon.

Azonban ha ez így van, akkor kötelességünk ezen országok helyzetét alaposan megvizsgálnunk. Ez két szempontból is hasznosnak bizonyulhat: egyrészt (a) átfogó képet alkothatunk az uzsoráról, mint világméretű társadalmi jelenségről, másrészt (b) a külföldön megfogalmazott észrevételeket és válaszlépéseket „lefordíthatjuk” a hazai helyzetre is.

Az angol nyelven hozzáférhető szakirodalom változatos terminus technicusokat alkalmaz annak a jelenségnek a megnevezésére, arra amit mi uzsorának hívunk. A kriminológiai értelemben vett uzsorára két rokon értelmű szakszó is van az idegen nyelvű szakirodalomban, a *„loansharking”* illetve *„predatory lending”* szavak. Mindkét fogalom rendkívül kifejező, mind a loanshark (hitelcápa; uzsorás), mind a predatory lending (ragadozó hitelezés) magában foglalja már az uzsora ragadozó, kizsákmányoló jellegét. Frekventáltan használják az angol nyelvű szakirodalomban az *„usury”*, azaz uzsora szót is az aránytalanul hatalmas kamatok leírására, ám ezt olykor még régi értelme szerint, egyszerű kamatra kölcsönzésként, a közbeszédben pedig bizony gyakran erős vallásos mellézköngékkal használják.

A továbbiakban két, hazánktól minden tekintetben messzire lévő ország uzsorahelyzetét fogom bemutatni. Talán épp az országok amúgy feltűnő különbözősége miatt érdekes, hogy a hatalmas távolság és a nagyban eltérő történelmi, gazdasági és kulturális háttér ellenére is mennyi hasonlóságot mutat az Egyesült Államok, Szingapúr és Magyarország az uzsoraügyek tekintetében.

1. ábra: Tanácsadói szolgálatokról tájékoztató szóróanyag, Szingapúr. A Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsa (NCPC) kiadványa

Szingapúri Köztársaság

A szingapúri bűnügyi statisztikákban 2004-től kezdődően az uzsorabűncselekmény kiemelkedő növekedése figyelhető meg. Bár 2007-ben valamelyest mérséklődött az uzsora jellegű bűncselekmények száma a távol-keleti országban, a 2009-es évben eddig nem látott mennyiségben, tizennyolcezer-hatszáznegyvenöt esetben jelentettek a hatóságoknak engedély nélküli, jogtalan kamatlábakkal folytatott hitelező tevékenységet, illetve ezzel járó zaklatást. Összehasonlításképpen: a Szingapúri Köztársaság a 2010-es népszámlálás alapján négy millió-kétszázkilencvenhatezer lakossal rendelkezik.

Az uzsoratevékenységet kezdetben, az első kölcsönfelvételnél hazánkhoz hasonlóan Szingapúrban is kis összegek jellemzik. Ezek az összegek jellemzően a váratlanul felmerülő viszonylag kisebb költségeket tudják fedezni, amely költségek elsősorban a szegényebb áldozatoknál borítják fel a háztartás kényes gazdasági egyensúlyát. Az uzsora itt is a legrászorulóbb réteget érinti, a szerencsejátékhoz nyújtott kaszinói kölcsön jelenségével kiegészülve.

Szingapúrban az uzsorások közvetlen nyomásgyakorlás helyett jellemzően a burkolt, jelképes megfélemlítést, szimbolikus megszégyenítést használják fel a fizetési hajlandóság elősegítésére. Szokványos a lakások bejáratának kívülről történő leláncolása, a vér, vizelet vagy egyszerű festék ajtóra öntése. Az ajtóra festett „O\$P\$” mozaikszó egyértelmű üzenet az adósoknak: tartozol, fizess.²⁵

25 „Owe money, pay money.” Bevett bűnözői gyakorlat ugyanezt tenni a szomszédok bejárataival, ami növeli az

A szingapúri szakirodalomban megszokott az uzsorakölcsöntől eladósodott fiatalok alkalmazása az uzsora köré telepedő szervezett bűnözés, az *Ah Long* legalján. Ezeket a „futóknak” (runner) nevezett fiatalokat tartozásuk elengedéséért cserébe egyszerű küldöncként vagy a fent leírt „piszkos munka” elvégzésére használják (Ong, 2010; Chia, 2012). Ez a Szingapúrban regisztrált jelenség is jól mutatja az uzsora kriminogén, kapubűncselekmény jellegét.

Az uzsora látványos előretörésével szemben a szingapúri kormány komoly ellenlépéseket tett. Számos, az uzsorakölcsön kockázataira figyelmeztető kampány indult be az utóbbi években, szakértők és hivatalos személyek középiskolákban, egyetemeken, közösségi házakban tartanak nyílt szemináriumokat az uzsoraügyletek veszélyeiről. Ezekbe a programokba a kormány számos más segítő szolgáltatást, így alkoholbetegek, szerencsejáték- és drogfüggőségben szenvedők tanácsadó szolgáltatását valamint ingyenes hitelkezelési tanácsadó szolgáltatást is intézményesítetten von be. *X Ah Long Forródrót* néven felállt egy ingyenesen és anonim módon hívható telefonvonal. Az *X Ah Long* számán egykori tagoknak, a szindikátusoktól jelenleg szabadulni próbáló tagoknak és egyébként bárkinek a hívását várják, aki információval rendelkezik az uzsorakölcsönről és az Ah Longokról. Szingapúrban ezen felül az uzsora visszaszorítása érdekében több veszélyeztetett területen a CCTV rendszert telepítettek, illetve kísérleti jelleggel több szomszédságban bevezették a „neighborhood watch”, azaz a szomszédsági járőrözés intézményét is. A teljes politikai támogatást maguk mögött tudó programok eredményeként Szingapúrban egyre nő az uzsora körüli társadalmi tudatosság és ennek eredményeként egyre csökken az Ah Long szindikátusok illegális üzelveinek fellelőpiaca.

2. ábra: Uzsoraellenes megmozdulás hirdetése, Szingapúr

Amerikai Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban az uzsora története egészen a 19. századig nyúlik vissza. Ekkoriban elsősorban az alacsony jövedelmű fizikai munkásokat érintette az úgynevezett bérkölcsönzés (salary lending), amely a gyakorlatban kisebb összegű, rövid lejáratú és tisztességtelenül magas kamatra adott kölcsönt jelentett. A fizetés kikényszerítésére ekkoriban is volt eszköze az uzsorásoknak. A késedelmes adósokat hitelezőik bepanaszolták munkaadójuknál – jellemzően nagy és személytelen

áldozatokra helyezett nyomást.

vállalkozásoknál –, akik rendre megváltak a renitensen fizetéseképtelen alkalmazottaiktól. Az 1920-as években jelent meg a nagyvárosokban a klasszikus értelemben vett uzsora, és egyértelműen a szervezett bűnözés előretörésével összefüggésben. Az uzsorakölcsönök felvevő csoportja ekkoriban jellemzően az a kis- és középvállalkozó, akitől a legtovább remélhető a tisztességtelen kamatok törlesztése, és fizetéseképtelenség esetére pedig rendelkezik eltulajdonítható vagyonnal. Míg a maffia meggyengülésével az 1970-es években az uzsora ideiglenesen visszaszorult, az amerikai kutatások szerint a pénzügyi „ragadozás” ezen formája máig jelen van az ország legtöbb etnikai enklávéjában.

Az Egyesült Államokban nincs erőteljes központi kampány, avagy „háború az uzsora ellen”, ellenben számtalan komoly társadalmi bázissal rendelkező uzsoraellenes civil szervezet rendez időről időre kerekasztal-beszélgetéseket és tüntetéseket a probléma tudatosítása érdekében. Ezek között figyelemreméltó a karitatív, áldozatsegítést előtérbe helyező alapítványok, egyesületek munkája. Az uzsoraellenes civil szervezet egy része erős egyházi háttérrel rendelkezik, és az uzsorásokkal szembeni tüntetések gyakran szorosan összefonódnak a bankrendszer és a legális hitelintézetek („legalizált uzsora”) kritikájával. Elmondható, hogy ez az uzsoraellenes szervezetek több államban is a hitelezést szabályozó ún. uzsoratörvények (usury laws) szigorításáért küzdenek, több-kevesebb sikerrel.

3. ábra: Lebuktatott szerencsejáték- és uzsorakartell, Egyesült Államok. Segédanyag a pennsylvaniai főügyész nagy áttörésről szóló közleményéhez (*Pennsylvania Attorney General*, 2008)

Ahogy látható, az uzsora nem egyedileg hazai jelenség, sokkal inkább világszerte jelen levő és súlyos probléma. A terjedelmi korlátok miatt csak két ország, egy nyugati és egy távol-keleti állam uzsorahelyzetét tudtam röviden, a magyar helyzettel való összehasonlítás céljából bemutatni, de a szakirodalom alapján többek között az Egyesült Királyságban, Olaszországban, Romániában, Indiában, Kínában, Ausztráliában és Malajziában is komoly gondokat okoz a jelenség. Amikor

hazánk kisebb településeinek kálváriáiról olvasva talán nem is gondolnánk, hogy világjelenségről van szó, amelynek hatékony „ellenszere” nem csak lokálisan, de globálisan is változást hozhat az emberiség legkiszolgáltatottabb rétegeinek életében.

VII. Javaslatok a jogalkotó és a jogalkalmazó számára. A dolgozat és a kutatás kiértékelése

76. *Kölcsönért*

Házalni nem jobb, mint koldulni, és

Az uzsorára kölcsönzés se jobb,

Mint lopni.

Arthur Schopenhauer

E dolgozat megírásakor megkíséreltem a lehető legárnyaltabban feltárni az uzsora problémakörét. Időrendben a régmúltból a jelen felé tartva a sumér toronytemplomok árnyékában kötött kölcsönszerződésektől eljutottam a kis magyar települések uzsorahelyzetéig, mi több egészen az uzsora világjelenségként való értelmezéséig. Szeretnék most gondolatban visszatérni hazánkba, hogy az V. fejezetben ígértek szerint levonjam az empirikus kutatás tanulságait és immár a nemzetközi helyzet és megoldási kísérletek tudomásában vágjak neki a szükséges lépések megfogalmazásának. Ehhez persze előbb egyértelműen ki kell jelölnöm a célokat – következzen hát előbb ez.

Bár a felszínen akár jótékony szociális intézménynek is tűnhet ez az uzsora, ez a kép megtévesztő. A magyar települések egy részén kialakult uzsorázási rendszer védelmében általában két érv hangzik el. Az első érv az, hogy az uzsorás tulajdonképpen beosztja az kölcsönző pénzét, amelyet magától nem tudna megfelelően tartalékolni. E szerint a verzió szerint az uzsorás tulajdonképpen egy hasznos szolgáltatást nyújt az áldozatnak, és az uzsorakamatot felfoghatjuk e szolgáltatás díjaként. A másik visszatérő érv a gazdasági szükségszerűség argumentuma, miszerint az uzsora nélkül az áldozat ideiglenesen nagyon súlyos nélkülözésbe kerülne, ezért az uzsorás egyfajta szükségszerű, de nélkülözhetetlen rossz megoldás.

Bár ezen érvek mind közgazdaságtanilag, mind a szociológia szempontjából plauzibilisnek tűnhetnek, az eddig felderített esetek, korábbi felmérések és saját kutatásom is egyértelműen rámutatnak, hogy az uzsorás a helyzetek jelentős részében kizárólag önérdelkevezérelt, és bár nem vitatom, hogy a kezdeti kölcsön akár életmentő is lehet, amikor azonban a tartozás kamatja eléri az áldozat havi jövedelmének értékét, akkor az uzsorakölcsönnel elhárított veszélyhelyzet már eltörpülhet az uzsora teremtetten új krízis mellett. Úgy gondolom, hogy nincs okunk kételkedni abban, hogy az uzsorás nem szolidaritásból, hanem haszon reményében ad kölcsön. Míg az első érv

szerint az uzsorás egy olyan „képességet” kölcsönöz az áldozatnak, amit az uzsorakamat fizetése nélkül jóval könnyebben és magától is elsajátíthatna, a második érv szerint a kereslet-kínálat piaci alapmechanizmusáról van szó az uzsora esetében is, csak épp az uzsorás az adott szituációban monopolhelyzetben van a rászoruló áldozattal szemben.

Ha a második érvben van is igazság, akkor sem gondolhatjuk, hogy ez jól van így. Az uzsora a két fél között élőködő, kizsákmányoló olyan viszony, amelynek felszámolása kívánatos.

Amennyiben megfogalmaztuk a célt, két dolgot kell szem előtt tartani: találjuk meg az adekvát eszközt az uzsora elleni hatósági fellépés hatékonyabbá tételére, de ne hagyjuk figyelmen kívül: az érintett területeken az uzsora megszűnése esetén sem tűnik el az újra meg újra feltűnő igény a kisebb összegű kölcsönökre. Tehát nem csak a büntető-, de a szociálpolitika szempontjából is érvényes javaslatokkal kell élnünk.

A nyomozáseredményesség növelésének eszközei

A hatósági megkérdezések egyik észrevétele volt a nyomozó hatóságok erőteljes eszköztelensége a feljelentések nagy részének felderítésében. Ugyan felmerült a titkos felderítés és a tanúvédelem intézményeinek alkalmazása, és ezek esetleges bevetését eredményesnek is tartották volna a megkérdezett hatósági személyek, ám tényleges bevetésüket időigényességük és kiemelkedően magas költségeik miatt nem tartották kifizetődőnek.

Én ezzel szemben úgy gondolom, hogy nagy kezdeti ráfordítással ugyan, de a jog eme speciális eszközeinek alkalmazása hosszú távon kifizetődik. Közhely és igaz, amit Cesare Beccaria már a 18. században megfogalmazott: nem a büntetés súlyossága, hanem az elkerülhetetlensége az igazi visszatartó erő. Amennyiben a nyomozó hatóság vállalná ezen költséges eszközök bevetését az uzsora elleni harcban, az jó eséllyel nem csupán az ezek segítségével felderített ügyekre lenne hatással. Az így befejezett ügyek elrettentő ereje a megfelelő nyilvánosság mellett jelentős. Azt javaslom tehát, hogy ne csak az adott ügy tekintetében vegyék számításba a ráfordítás és megtérülés arányát. Vegyék figyelembe azt a számos más, potenciális uzsoraügyet is, amely végül a büntetés elkerülhetetlenségétől való félelem miatt nem kerül soha elkövetésre.

Empirikus kutatásom tapasztalatai alapján hasznos lehet még az uzsorások leleplezésében a különböző hatóságok közötti szorosabb együttműködés is. A nyomozó hatóságnak érdemes volna időről időre egyeztetésre hívnia az leginkább érintett területeken terepmunkát végző hatóság és szolgáltatást nyújtói személyeket, jellemzően a szociális szféra dolgozóit. Az ő közvetlenül szerzett észleleteik és tapasztalataik ilyen módon hasznosulnának és a nyomozó hatóság munkáját orientáló erővé válnak. A terepmunka folyamán az életvitel és a jövedelmek között fennálló feltűnő

aránytalanságnak elegendő okot kell adnia a nyomozás lefolytatására jogosult hatóság értesítésére. A vagyonosodási vizsgálatok elkerülhetetlensége akár veszteségessé is teheti az uzsorás tevékenységet. Az uzsora jelenlétét jelző indikátorokról és az ilyenkor megfelelő eljárásról szakmai körlevelekben lehetne tájékoztatni több esetlegesen érintett hatóságot is.

Kiemelkedően jó ötletnek és hasznosításra érdemesnek tartom a Szingapúri Köztársaság Nemzeti Bűnmegelőzési Tanácsának azon programját, amely a magyar hatóságokkal szemben nem a retorziótól rettegő és/vagy az uzsorástól függőségben élő áldozat együttműködésére épít, hanem pont az ellenkező oldalról közelíti meg a problémát. A betelefonálók anonimitásának biztosítása mellett jóval nagyobb esély lehet egy volt vagy jelenlegi társaival, főnökeivel összetűzésbe került uzsorás jelentkezésére, mint egy félelemben élő áldozatéra. Ehhez persze az kell, hogy a betelefonálók teljes mértékben megbízhassanak anonimitásuk megőrzésében segítségnyújtásuk esetén – ez a szingapúri modell második erénye. Egy ilyen teljes mértékben anonim és közbizalmat élvező telefonvonal azoknak az áldozatok névtelen közreműködését is nagyban elősegítheti, akik nevük és arcuk felvállalásával már nem lennének hajlandóak előremozdítani az ügyet – ők vannak ugyanis többen. Összességében határozottan javaslom a jogalkotó számára a fenti modell adaptálásához szükséges jogi háttér megteremtését.

Ám a probléma megoldásának csak egy része az uzsora büntetőjogi felelősségrevonás útján való visszaszorítása. Hiszen, amennyiben a bűncselekmény megelőzhető, és ez sikerül, abban az esetben minden további lépés okafogyottá válik.

4. ábra: Uzsoraplakát, Magyarország

A prevenció eszközei

A hazai uzsora „klasszikus” elemének mondható a „pénzes postások” rendszeres begyűjtői tevékenysége az állami transzferek megérkezésekor. Már az uzsorával kapcsolatos egyes törvények módosításáról szóló parlamenti vita során is felmerült az, hogy a segély egy jelentős százalékát a jogosultak szociális kártya (Sneider, 2011) vagy utalványok formájában, esetleg kész termékek formájában kapják meg, így elkerülve az idejekorán történő túlköltekezés következményeit, nevezetesen például az uzsorát. Ehhez hasonló ötlettel a hatósági megkérdezések folyamán is találkoztam. Több ízben interjúalanyaim is a transzferek havi kiosztása helyett a pénz valamilyen formában való állami beosztását, a túlzó költekezés korlátozása céljából a potenciális áldozati kör háztartásában a kényes gazdasági egyensúly megőrzéséhez a heti részletekre bontott kiosztást vélték a jó megoldásnak.

Bár ezek az ötletek nem feltétlenül elvetendőek, vannak fenntartásaim működésükkel kapcsolatosan. Vegyük a kártya- vagy utalványrendszert, amelyben elméletben akár csak megadott boltokban és/vagy csak korlátozott fajtájú termékeket lehet vásárolni. A transzfer korlátozott felhasználhatósága miatt éppen azokat a hirtelen felmerülő közepes kiadásokat nem tudná kifizetni a potenciális áldozat, amelyek az esetek többségében majd az uzsorakölcsönhöz vezetnek. Ugyanez áll a transzfer heti kiosztogatására is: a rendelkezésre állási támogatás negyedéből (a dolgozat írása idején $22800/4=5700$ Ft) félretehető összegből nem telik egy kisebb háztartási javításra, soron kívül felmerülő gyógyszerre, de bármily más közepesebb összegű kiadásra sem. És ekkor még nem beszéltünk a rendszer felállításának és – például a heti segélyosztásnál maradva – a keletkező jelentősen megnövekedett munkateher megoldásának a költségeiről és szervezés nehézségeiről.

E téma megvitatása külön tanulmányt igényelne. Itt csak megjegyzem, hogy bár ezek az ötletek

elsőre nagyon ígéretesen hangzanak, jóval több bonyodalmat eredményeznek, mint amennyi gondot megoldanak.

A prevenció jó eszközének tartom viszont az uzsora témakörében szervezett ismeretterjesztő rendezvényeket, hiszen az itt szerzett ismeretek alapján a legsérülékenyebb áldozati réteg az uzsorával szemben ellenállóbbá válhat.

Meg kell említenem a mikro-hitelezést is mint az uzsora lehetséges alternatíváját. A mikrohitelezéssel foglalkozó első pénzintézetet, a Grameen Bankot Muhammad Yunus közgazdász alapította 1996-ban. A mikrohitelezés célja kisebb pénzinjekciókkal a szegény közösségek gazdaságának serkentése. A Grameen Bank kis értékű hiteleket nyújtott szegényeknek, akik ezek segítségével felülkerekedhettek ideiglenes anyagi gondjaikon, nagyban javíthattak versenyképességükön és nagyobb társadalmi mobilitásra tehettek szert. Ami nagyon fontos, hogy ezek az emberek nem szorultak rá, hogy az uzsorához forduljanak, ehelyett non-profit vagy minimum-profit mikro-hitelezőiknek törlesztettek. A mikrohitelezés kezdeti sikerei után egyre több fiókinézet nyílt, mára a világ több, mint hetven országában van Grameen Bank, és mintáját követve már számos más cég is foglalkozik már a mikrohitelezéssel.

A mikrohitelezés kockázata, hogy a hitelező nem a kért célra, hanem megélhetésre fordítja a kölcsön összegét. Több esetben előfordult – mint például a bank szenegáli intézetében is – hogy az uzsorások helyét a mikrohitelek vették át, akik csekély kölcsöneik fialtatására ennél jobb módot nem találtak, és saját, nélkülöző rokonaiknak, ismerőseiknek adtak tovább kölcsönt, de már uzsorakamatra. A mikrohitelezés indiai botránya idején hozzávetőlegesen nyolcvan ember követett el öngyilkosságot az adósok közül. Ezzel együtt jó ha tudjuk, hogy a mikrohitelezéssel foglalkozó bankok jelentős része a mai napig sikeresen működik. A mikrohitelezés ott volt működőképes, ahol a háztartás-gazdálkodási tanácsadással és a családra orientált szociális, segítő munkával párosult a banki tevékenység. Az nem kétséges, hogy a mikrohitelezés mítosza ma már kevésbé erőteljes. A mikrohitelezés története azonban még korántsem lezárt, teljes, hiteles hatástanulmány pedig még nem született a témában.

A prevenció utolsó lépéseként javaslok empirikus kutatásom eredményei alapján a következőket. A bankkártyás elkövetési mód elterjedésének veszélye miatt a leginkább veszélyeztetett területeken időről időre szűrőpróba szerint ellenőrizhetné a hatóság, hogy a jogosultak valóban birtokában vannak-e készpénz-helyettesítő eszközeiknek. Amennyiben nem, a bankokkal együttműködve az elkövetési mód ismeretében egyszerűbben feltárhatóak az esetleges bűncselekmények körülményei. Ami még fontosabb azonban, hogy egy ilyen rendszer kialakítása potenciálisan elrettentheti azokat az uzsorásokat, akik áldozataik bankkártyájával visszaélve akarják beszedni aránytalan kölcsönük

kamatjait – akár éveken át²⁶.

²⁶ Ld. esettanulmány, V. fejezet.

Záró megjegyzések

Bár a történelem első uzsorás megállapodása óta számtalan a gazdaság, a kultúra és a jog megszámlálhatatlanul sok változáson esett át, az uzsora mindezekben az évezredekben fennmaradt, mi több, megtartotta alapvető jellegzetességeit.

Az uzsora ma is ugyanolyan rácsok nélküli rabságba, kilátástalanságba és kétségbeesésbe taszítja áldozatait, mint hétezer éve a termékeny félhold területén Sumer első adósrabszolgáit.

E dolgozatban megkíséreltem bemutatni az uzsora történetét különböző korszakokon át és különféle vallások nézőpontjából is. Bemutattam az uzsora hazai történetét és jogi szabályozását, ismertettem a témában készült legújabb kori kutatásokat és saját empirikus kutatásom eredményeit is. Ízelítőt adtam két külföldi állam uzsorahelyzetéről és az uzsora jelenség aktuális kérdését egy szélesebb, globális kontextusba helyeztem. Legvégül olyan preventív és bűnüldözési jellegű javaslatokat fogalmaztam meg, amelyek enyhíthetik hazánkban az uzsora okozta tetemes erkölcsi és anyagi károkat.

Előttem áll még a kvantitatív lakossági felmérés. A területi korlátok miatt nem mutattam be részletesen a huszadik század fordulója körül született azt a gazdag magyar nyelvű szakirodalmat, amely élénk színekkel festi le a korabeli uzsora jelenséget (Kovách, 1882). Hasonló okokból nem írtam az uzsora jelenség művészeti ábrázolásáról, pedig a kamatos pénz olyan legendás írókat ihletett meg, mint Cicero, Dante, Shakespeare, Balzac, Dosztojevszkij, Schopenhauer vagy épp Ezra Pound. A uzsora csapdájában való lét mély kiszolgáltatottságát és kínjait sokszor nem egyéb érzéshez, mint a szerelemhez hasonlították, a szerelem játékait pedig az uzsorához: „Tartozom neked egy csókkal/ Mit kölcsönöztél nekem/ És én ezt Teneked/ Tízszeresen adom ám meg!”, így Robert Herrick Csók-uzsora című műve.

Samuel Johnson aforizmájában már jóval sötétebb képet fest élénk. „Az uzsora szinonimája a pusztulás.” Attól tartok, sajnos ez utóbbi szerző oldalán áll az igazság, ebben az esetben viszont nem volt felesleges kutatásom.

És ha az uzsora szinonimája valóban a pusztulás, akkor a társadalomtudományoknak az eddiginél nagyobb igyekezettel kell feltárnia a jelenség társadalmi természetét és a védekezés eddiginél hatékonyabb eszközeit.

Irodalomjegyzék

1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről. (n. a.) Letöltve: 2011. 11. 03., forrás: Ezer Év, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6103>

2008. évi CXV. Törvény. (2008). Letöltve: 2012. 03. 21. Forrás: Vaskuti András honlapja, <http://www.vaskuti.hu/hirek/Btk%20modositas%202008%20CXV%20tv.pdf>

Attorney General Corbett & PSP announce the break-up of large-scale [gambling](#) and loan sharking organization operating in Philadelphia. (2008. július 22.). Letöltve: 2012. 07. 18. Forrás: Pennsylvania Attorney General, <http://www.attorneygeneral.gov/press.aspx?id=3796>

Bárándy, G. (2011). Felszólalás az uzsoráról szóló törvények módosításáról szóló országgyűlési vitán. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2011. 10. 03. Forrás: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadatp_ckl=39&p_uln=114&p_felsz=100&p_szoveg=&p_felszig=100

Bass, L., Darvas, Á., Dögei, I., Ferge, Zs., Tausz, K. (2007). A szegénység és kirekesztés változása, 2001–2006. *Gyerekesély füzetek* 3.

Béres, T., & Lukács, Gy. (2008). Kamatos pénz a Csereháton. *Esély* 2008/5 71-97

Bodai, Zs. (n. a.) Arisztotelész gazdaságbölcselete. *INCO* 3. Forrás: <http://www.inco.hu/inco3/global/cikk2.htm>

Bodhi, B. (2012). The Noble Eightfold Path - The Way to the End of Suffering. Letöltve: 2012. 01. 24. Forrás: Access to Insight, <http://www.accesstoinight.org/lib/authors/bodhi/waytoend.html#ch4>

Czakó, G. (2009). A kamat és mi. Letöltve: 2012. 03. 08. Forrás: <http://www.czakogabor.hu/index.php?page=olvas&bovebben=true&id=8&cikkid=171>

Etymology of the Latin Word Usuria. (n. a.). Letöltve: 2011. 10. 12. Forrás: MyEtymology weboldal: <http://www.myetymology.com/latin/usuria.html>

Fábián, G., Hüse, L. & Szoboszlai, K. (2008). A "kamatos pénz". In: Bódi, F. (Ed.), *A helyi szociális ellátórendszer*. 159-178. Budapest: Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.

Fejér, L. (1999). *Zsidóság. 2. rész*. Budapest: Gede Testvérek Bt.

Gosztonyi, M. (2012). Kriminológiai Tudományos Diákköri műhelybeszélgetés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. március 6.

Graeber, D. (2010). To Have is To Owe. *Triplecanopy* 10. Forrás: http://canopycanopycanopy.com/10/to_have_is_to_owe

Illés, A. (2008). *Brutális gyilkosság: uzsora miatt mérszárolták le a zenészt*. Letöltve: 2012. 05.

30. Forrás: Szoljon.hu, <http://www.szoljon.hu/jasz-nagykun-szolnok/kek-hirek/brutalis-gyilkossag-uzsora-miatt-meszaroltak-le-a-zeneszt-121946>

Johnson, P. (1987). *A History of the Jews*. New York: HarperCollins Publishers.

Just say No to Ah Long. (2006). Letöltve: 2012. 07. 06. Forrás: The Star Online,

<http://thestar.com.my/news/story.asp?file=/2006/12/16/nation/16331946&sec=nation>

Kecskeméti, Á. (1927). *A zsidók egyetemes története. II. kötet*. Budapest: Izraelita Magyar Irodalmi Társulat

King James Bible. (2012). Letöltve: 2012. 04.01. Forrás: The Official King James Bible Online, <http://www.kingjamesbibleonline.org/>

Kovách, E. (1882). *Az uzsora természetéről és korlátozásáról*. Budapest, Grimm Gusztáv

Kozma, Zs. & Csanádi, J. (2008). *A lovagkortól a reneszánszig*. Budapest: Új Mani-fest Kiadó

Kraus, N. (n. a.). *Vérvádak évadán*. Letöltve: 2012.01.19. Forrás: Zsidó Újság az Interneten, <http://regi.zsido.com/peszach/vervadak.htm>

Messing, V. & Molnár, E. (2011). *Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány*

családok megélhetési stratégiái. *Esély* 2011/1 53-80

O'Brien, G. (2001). *An Essay on Mediaeval Economic Teaching*. Kichener: Batoche Books Limited

Ong, J. (2010. június 2.). Modern Day Usury: Loansharking. Letöltve: 2012. 07. 06. Forrás: Yahoo! Voices, <http://voices.yahoo.com/modern-day-usury-loansharking-6135326.html?cat=17>

Qu'ran (1934). Feedbooks. Forrás: <http://www.feedbooks.com/>

Russel, P. (2007). Usury - The Root of All Evil?. Letöltve: 2012. 01. 24. Forrás: <http://www.peterrussell.com/SP/Usury.php>

Schaff, P. (Ed.) & Wace, H. (Ed.). (1900). *From Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series, Vol. 14*. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co.

Slavery. (2011). In: The 1911 Classic Encyclopedia. Letöltve: 2011.12.04. Forrás: <http://www.1911encyclopedia.org/Slavery>

Sneider, T. (2011). Felszólalás az uzsoráról szóló törvények módosításáról szóló országgyűlési vitán. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2011. 09. 27.

Szekeres, I. (2009). *Bankismeret jegyzet*. Békéscsaba: Szent István Egyetem Gazdasági Kar

The Vashishta Dharmashastra. (2012). Letöltve: 2012. 02. 21. Forrás: http://www.hinduwebsite.com/sacredscripts/hinduism/dharma/vash1.asp#fr_110

Wilson, T (1925). *A Discourse Upon Usury: By Way of Dialogue and Orations, for the Better Variety and More Delight of All Those That Shall Read This Treatise*. London: G. Bell and Sons Ltd.

